

Historische Kring Hemmel

Kringblad

Ressen

HEMDEL

Halderin

WAAL

U B B E R G E V

Jaargang 13, nr 2.

Mei 2003

— Straat en Kringweg
— Gemeenteweg
— Dijk
— Voetpad
+ Kerk & Molen

1754-122

R-5 - R-5-4

Historische Kring Bemmels

ISSN 1384-9271

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 13 no 2.

Inhoudsopgave:

Woord van de voorzitter	1
'De Wahlenburg'	2
Succesvolle oproep	13
De evacuatie van de familie Van Gelder.....	14
Nooyt gehoorde hoge waeteren.....	21
Lezing 26 februari 2003	33
Een krantenknipsel (36).....	34
Uut de ouwe deus (36) - Huusvesting.....	35
Een Bemmels dameskoor van omstreeks 1947.....	36
Het station Ressen-Bemmel.....	38
Aanwinsten.....	53
't Is historisch (12) – Jan de Graaf	55
Een middeleeuwse waterput op de Warmoeshof.....	56
De '62-er Zündapp van Martijn Janssen.....	62
Oud archiefmateriaal (18).....	68
Die jeugd van tegenwoordig.....	69
Internetwetenswaardigheden	70
Agenda	71
Boeken	71
Advertenties 1928.....	72
Colofon	

Dit is de zesendertigste uitgave van het Kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer eind september 2003 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum voor het inleveren van kopij willen wij graag 1 augustus 2003 aanhouden.

Woord van de voorzitter

Ik val maar direct met de deur in huis: we hebben eigen huisvesting!

Na 13 jaar en met een ledenbestand van inmiddels ruim 400 leden is het eindelijk zover. Een aantal van u heb ik het verheugende nieuws al kunnen meedelen tijdens de thema-avond in februari jongstleden. Het bestuur is vanaf midden januari, met een overigens al groeiend aantal vrijwilligers, druk bezig om de twee ruimten op de eerste verdieping van Cultureel Centrum 'De Kinkel' in te richten. En dat is, kan ik u zeggen, een hele klus.

Er is wel enige zorg binnen het kringbestuur of wij in de nieuwe werkomgeving aan de verwachtingen van de leden kunnen voldoen. Wat wordt er verwacht? Het bestuur vergaderde tot nu toe bij de bestuursleden thuis in de woonkamer. De laatste jaren was ons documentatiecentrum (alleen op dinsdagochtend geopend) gevestigd op de zolder van 'Brugdijk'. Dat was meer een opslagruimte dan een uitnodigende werkplek voor verenigingsactiviteiten.

Die situatie was verre van ideaal te noemen. U als lid merkte relatief weinig van de kring als organisatie. U kwam in grote meerderheid alleen in aanraking met onze producten zoals het kringblad, de jaarkalender en de website. U was te gast op thema-avonden of nam deel aan de excursies. En daar oordeelde u in ieder geval zeer positief over.

Nu wij een eigen ontmoetingsplek krijgen, zal dat voor eenieder even wennen zijn. U zult begrijpen dat wij na de opening, waarover later meer, niet mee gaan draaien in de 24-uurs economie en ruime openstellingstijden gaan hanteren. We gaan kijken of het mogelijk is na verloop van tijd wekelijks één vast dagdeel en één vaste avond open te zijn. Daarnaast willen we inventariseren aan welke aanvullende activiteiten onze leden behoefte hebben en hoe we dat, in samenwerking met u, kunnen realiseren. Heeft u ideeën, wilt u een actieve bijdrage leveren, een onderzoeksgroep opstarten etc., schroom dan niet dit aan ons kenbaar te maken. Na het gereed komen van het documentatiecentrum en de ontmoetingsruimte zal een feestelijke opening volgen. U wordt daar te zijner tijd over geïnformeerd.

Ter afsluiting van mijn voorwoord was u gewend dat ik enkele artikelen uit het blad aanpreek. Ik laat dat nu achterwege en beperk mij u te zeggen dat het Kringblad wederom de maximale omvang heeft en bol staat van de lezenswaardige bijdragen over uiteenlopende onderwerpen. Veel leesplezier!

Marc Kocken

'De Wahlenburg'

Inleiding

Aan de Van der Mondeweg 8 in Haalderen woont de familie Van Loon. De boerderij van Van Loon heet 'De Wahlenburg'. Het huidige huis is van na de oorlog. Maar de geschiedenis van 'De Wahlenburg' gaat veel verder terug.

De situatie in 1832

In de kadastrale vastleggingen van 1832 staat als eigenaar van de boerderij en de bijbehorende percelen ene Johannes Theodorus Thijssen vermeld. Bijzonder is dat de man van beroep pastoor was en woonachtig was in Xanten. Dit duidt erop dat 'De Wahlenburg' als pachtboerderij in gebruik was.

'De Wahlenburg' was in die tijd een zeer aanzienlijke boerderij. Dat lezen we af uit de in 1832 aan het huis gekoppelde belastbare opbrengst, een indicatie van de waarde. Na de steenoven (*f* 320), 'De Essenpas' (*f* 105), en 'Sallandsgoed' (*f* 63) is 'De Wahlenburg' het duurste object in Haalderen, met een belastbare opbrengst van *f* 54. De boerderij vinden we terug op het kadastrale perceel C204. De tekening laat een T-boerderij met twee schuren en een hooiberg zien.

Johannes Theodorus Thijssen had in 1832 diverse kadastrale percelen in Haalderen in eigendom. In totaal besloegen deze 25.79.80 ha. Onderstaande tabel geeft een inzicht in grootte en gebruik van die percelen.

Kadastrale percelen van Johannes Theodorus Thijssen (Bron: Kadastrale Atlas 1832)

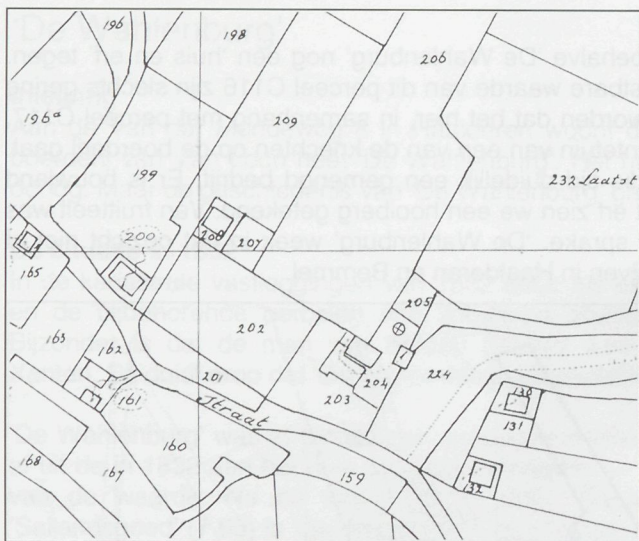
Perceelsno:	Soort eigendom:	Grootte in ha:
C 109 t/m 115	Bouwland	11.58.30
C 116	Huis en erf – belastbaar bedrag <i>f</i> 3,-	80
C 117	Bouwland	4.00
C 134	Weiland	4.23.80
C 158	Bos	24.40
C 158a	Kolk	17.00
C 168	Bos	29.30
C 169	Weiland	1.97.60
C 170	Kolk	39.40
C 202	Boomgaard	45.20
C 203	Tuin	18.50
C 204	Huis en erf – belastbaar bedrag <i>f</i> 54,-	14.70
C 205	Bos	4.40
C 206	Bouwland	1.93.70
D 24 t/m 28	Weiland in uiterwaard	3.83.10
D 29	Uitweg in uiterwaard	20.90
D 30	Water in uiterwaard	4.70

In de tabel komen we behalve 'De Wahlenburg' nog een 'huis en erf' tegen. De oppervlakte en belastbare waarde van dit perceel C116 zijn slechts gering en aangenomen moet worden dat het hier, in samenhang met perceel C117, om de woning met groentetuin van een van de knechten op de boerderij gaat. 'De Wahlenburg' is in die tijd duidelijk een gemengd bedrijf. Er is bouwland naast weiland en op het erf zien we een hooiberg getekend. Van fruitteelt was in 1832 nog nauwelijks sprake. 'De Wahlenburg' week in dat opzicht niet af van andere boerenbedrijven in Haalderen en Bemmels.

Op dit detail van de kadastrale tekening uit 1832 zijn de percelen van 'De Wahlenburg' donker omlijnd. De percelen in de uiterwaarden zijn hier niet aangegeven. Onder in de tekening zien we 'De Gentsche Straat', de huidige Groenestraat. Alleen hierlangs of via de Waaldijk kon men naar Gendt. De Van der Mondeweg kwam pas een eeuw later.

De zuidoostelijke perceelsgrens van het bezit lag op de grens van Haalderen en Gendt. Verder zien we dat een deel van de kleine kolk, evenals een deel van de grote kolk, eigendom was van Johannes Theodorus Thijssen. De grote kolk zien we links op de tekening. De weg naar Bemmels liep er nog met een boog aan de noordzijde omheen. Het langwerpige perceel bos (C168) tussen beide kolken, ligt er ook tegenwoordig nog duidelijk herkenbaar. Er staan ook nu weer populieren. In de linkerbenedenhoek van de tekening zien we de Waaldijk, met een gearceerd aangegeven dijkelling. De percelen weiland in de uiterwaarden lagen precies tegenover het binnendijkse perceel C169. De oppervlakte ervan was ongeveer het dubbele van de percelen C168 en C169.

Detail van de tekening van 'De Wahlenburg' en de directe omgeving in 1832. Op kadastraal perceel C204 is de T-boerderij te zien. Er naast stond een schuur. Verder zien we op dit perceel nog een kleine schuur en in de noordhoek een hooiberg. Perceel C224 was eigendom van de gemeente. Hierover liep toen al de weg die we tegenwoordig kennen als De Hoek; zie de stippellijn.

De eerste Van Loon op 'De Wahlenburg'

In deze bijdrage gaan we niet in op de situatie rond 'De Wahlenburg' van vóór de kadastrale optekening van 1832. Ook de tientallen jaren daarna laten we nu buiten beschouwing. We pakken de draad weer op rond 1898. Jan Verwey was toen pachter van de boerderij. Piet van Loon begon er in dat jaar, op 12-jarige leeftijd, als inwonende knecht. De familie Van Loon woonde in Hatert en Piet was daar ook geboren. Behalve Piet werkten in het begin van de vorige eeuw ook zijn broers Gradus en Hentje en zijn zusters Marie en Dora op de boerderij. 'De Wahlenburg' was ondertussen eigendom geworden van de familie Philips uit Zaltbommel, de latere grondleggers van het Philips-concern uit Eindhoven.

Rond 1900 was het bijna 2 hectare grote perceel C169 als boomgaard in gebruik. In 1832 was dat nog een weiland. Voor het overige was er ten opzichte van 1832 weinig veranderd wat betreft het gebruik van de grond.

Piet van Loon trouwde in 1918. Zijn vrouw heette Jaan van Spijk. Zij kwam uit het Brabantse plaatsje Drunen. Hij had haar leren kennen toen hij tijdens de Eerste Wereldoorlog gemobiliseerd was. Als militair was hij in die jaren eerst in Udenhout en later in Drunen gelegerd. Een bijzondere bijkomstigheid is nog dat broer Gradus van Loon het voorbeeld van Piet volgde en trouwde met Dora van Spijk, een zus van Jaan. En omgekeerd trouwde broer Arnoldus van Spijk nog met zus Johanna van Loon: kortom de familiebanden waren stevig.

Piet van Loon had zich ondertussen van knecht opgewerkt tot pachter. De eerste pachttermijn liep van 1918 tot 1924. In dat jaar werd de pacht opnieuw

verlengd met 6 jaar. Het achterhuis, waarvan het dak zo laag was, dat het de grond bijna raakte, werd in de loop van 1926 vernieuwd. De boerderij was nog steeds een gemengd bedrijf. Ten opzichte van de situatie van 1832 was er ongeveer 3 ha grond bijgekomen. In het gezin van Piet en Jaan van Loon werden 9 kinderen geboren. Dat waren achtereenvolgens Jan, Kees, Thé, Gert, Hent, Wim, Nol, Nelly en Adriaan: 8 jongens en 1 meisje.

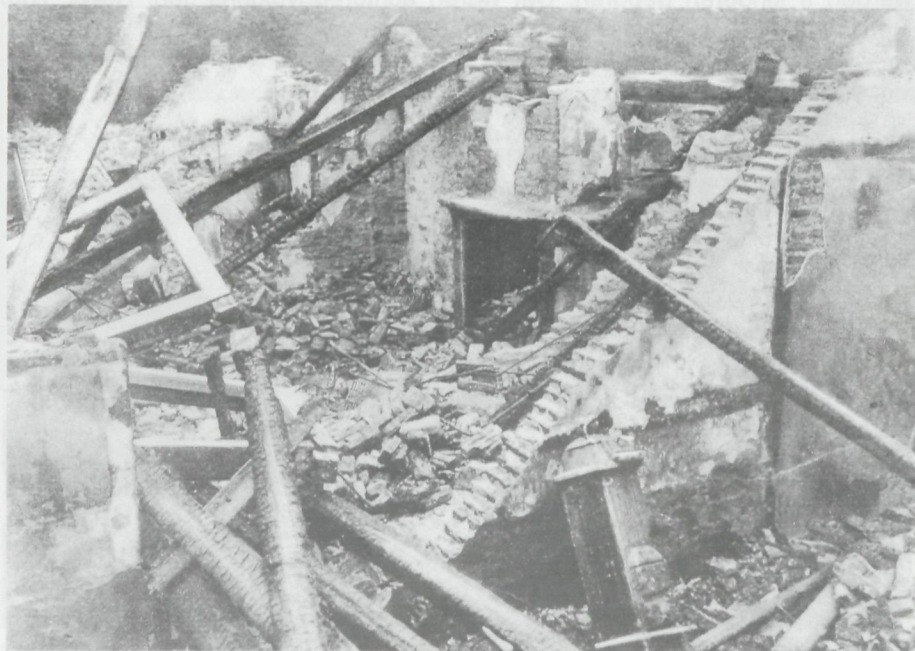
Het gezin Van Loon begin jaren dertig. De foto is op een houten paneeltje gelijmd en daarna gelakt, vandaar de vele krassen. Een beter exemplaar is er echter niet.

De brand van 1928

Op maandag 4 juni 1928 luidde het weerbericht in de Arnhemsche Courant: *Zwakke tot matige veranderlijke, later toenemende westelijke tot noordelijke wind, meest zwaar bewolkt, waarschijnlijk regenbuien met kans op onweer, vooral in het zuiden, koeler in het noorden, in het zuiden veel koeler.* Die middag brandde 'De Wahlenburg' af. De wind speelde daarbij zeker een rol.

Het vuur moet zijn ontstaan in de nok van het dak. Vonken van de stoomtram, die toen vlakbij de boerderij langskwam, zouden op het rieten dak zijn terechtgekomen. In de verschillende krantenartikelen die over de brand berichtten, vind je dat niet terug. De kranten geven aan dat de oorzaak onbekend is. Het vuur greep zo snel om zich heen, dat de boerderij met schuren en hooibergen verloren gingen.

Van de inboedel kon slechts weinig worden gered. De toegesnelde buren hielpen met het naar buiten dragen van meubels en andere spullen. Mevrouw Van Loon vertelde later nog vaak hoe een van de buurvrouwen telkens bij de deur netjes de klompen uittrok voordat ze het brandende huis binnen ging.....

'De Wahlenburg' na de brand. Deze foto stond in 1928 in de Katholieke Illustratie.

Een geluk was dat zowel de opstallen als de inboedel verzekerd waren. Hent van Loon, die toen nog een kleuter was, herinnert zich dat het gezin daarna een tijdlang in een tent woonde. Ten tijde van de brand waren er zeven zoons in het gezin. De oudste was 8 jaar en de jongste 4 weken. Op 1 november 1928 kon de familie Van Loon de nieuw gebouwde boerderij betrekken.

De brand op 'De Wahlenburg' trof niet alleen de familie Van Loon. Door de sterke wind sloeg het vuur ook over naar het nabijgelegen huis van Willem Rikken aan De Hoek. Dat huis werd door twee arbeidersgezinnen bewoond. Aan de ene kant was dat de familie De Wijs. Het gezin van Piet Maassen woonde aan de andere kant. Het huis ging geheel in vlammen op, met inbegrip van de inboedels. De schade hier was niet verzekerd.

Direct na de brand werden initiatieven ontwikkeld om de beide gedupeerde gezinnen te helpen. De wekelijkse editie van 'De Betuwe' van 15 juni 1928 berichtte hierover:

Bemmel. Door den Voorzitter der Boerenbond, de heer A.J.M. van Oppenraay, was een oproep gericht aan enkele notabele ingezetenen tot een bijeenkomst bij de Wed. Verweyen, houdende verband met de zoo noodlottig verbrande inboedel van twee gezinnen te Haalderen en wat er in deze gedaan kon worden. Besloten werd om een collecte langs de huizen te houden. Daarna zal een commissie met de regeling van aankoop meubelen enz. worden benoemd.

In de editie van 22 juni 1928 van 'De Betuwe' lezen we de resultaten.

— De opbrengst der collecte langs de huizen voor twee gezinnen welker inboedel door brand zijn vernield en niet tegen brand waren verzekerd, heeft opgebracht als volgt: Bemmel f 590.86, Haalderen f 364.—, Réssen f 122.30, samen f 1077.16. Nog enkele bedragen zijn toegezegd.

De heer Vernooij te Haalderen, fungeerende als penningmeester, brengt namens de getroffen en zyne hartelijken dank voor bijdragen aan ingezetenen en collectanten voor opoffering en moeite aan die menschen bewezen.

(Bron: 'De Betuwe' op microfiche; Gelders Documentatiecentrum Bibliotheek Arnhem).

Piet van Loon wordt eigenaar van 'De Wahlenburg'

In 1930 liep de tweede pachttermijn van Van Loon af. In dat jaar kon hij de boerderij van Philips overnemen. 'De Wahlenburg' met inmiddels bijna 30 ha bouw- en weiland moest f 70.000 opbrengen. Om het financieel rond te kunnen krijgen verkocht Van Loon enkele percelen grond, die hij in Bemmel en Gendt in bezit had. Daarnaast werden stukken van het bezit van 'De Wahlenburg' doorverkocht aan Cornelis Vernooij en Willem Rikken uit De Hoek en aan een zwager van Van Loon, Gerrit Roelofs, die 6 ha overnam. In totaal werd voor 'De Wahlenburg' f 67.500 betaald.

Hent van Loon vertelde dat zijn vader de boerderij eigenlijk te duur had gekocht. Een liter melk bracht in die tijd maar 3¼ cent op. Er ontstond wat financiële ruimte toen enkele stukken grond aan de Groenestraat als bouwkaavel verkocht konden worden, zoals ook het geval was toen begin jaren dertig een stuk grond aan de gemeente verkocht kon worden voor de aanleg van de Van der Mondeweg. Deze weg kwam voor een deel over de grond van 'De Wahlenburg' te lopen. Om de weg recht te kunnen aanleggen, moest ook een stuk van de kolk tegenover 'De Wahlenburg' worden gedempt. Dat dichtgooien van een deel van de kolk werd ook uitgevoerd door Van Loon.

Na de verschillende transacties resteerde er omstreeks 17 hectare bouwland en wei. Daarop liepen ongeveer 14 koeien en nog wat jongvee. Verder waren

er ook twee paarden, varkens en kippen. Bij 'De Wahlenburg' stonden inmiddels veel fruitbomen: appels, peren en pruimen. Ook in de rest van Haalderen zien we dat het areaal fruit in die tijd sterk is uitgebreid ten opzichte van de situatie van 1832.

De opbrengsten van het boerenbedrijf waren vooral in de crisisjaren niet erg groot maar het gezin van Piet van Loon kon er van leven. Behalve de kinderen van Van Loon werkten er ook nog verschillende boerenknechten mee op het bedrijf. De namen van Van Schaijk en Derksen worden genoemd. Hoe de omgeving van 'De Wahlenburg' er rond deze tijd uitzag, zien we op de hierna volgende luchtfoto.

Luchtfoto van 12 september 1944. De Van der Mondeweg loopt van linksboven naar rechtsonder. Tegenover de kolk zien we de inrit naar 'De Wahlenburg' die omgeven is door fruitbomen. Even verderop richting Gendt volgt eerst links de afslag naar De Hoek en dan rechts die naar de dijk en de Groenestraat. Bij 'De Wahlenburg' zien we vaag nog het patroon van de vroegere weg. Tussen de dijk en de kolk en langs het begin van de Groenestraat zien we nog diverse woningen van arbeiders van de steenfabriek.

'De Wahlenburg' opnieuw verwoest

Enkele dagen nadat de voorgaande opname door de geallieerden was gemaakt, begon operatie Market-Garden. Toen in de herfst van 1944 de bevrijding van Nederland bij ons in de Betuwe stokte, kwam ook de familie Van Loon in de frontlinie terecht. Op sommige momenten zaten er wel 30 mensen in de kelder van 'De Wahlenburg'. Behalve de familie Van Loon waren dat de families Weideveld, Vonk uit de Groenestraat en Vonk uit de polder.

In die dagen at men het vlees van het vee dat geslacht was nadat het in de wei getroffen was door kogels en granaten. Er was volgens Hent van Loon in die bange dagen zelfs zo'n overvloed aan vlees, dat men zich er bijna ziek aan at. Van de Duitsers die rond 'De Wahlenburg' zaten, kreeg men brood. En van het nog levende vee nam men de melk. Dat melken was niet zonder risico; als iemand zich in de wei vertoonde, werd er regelmatig geschoten.

Toen op 2 oktober een van de schuren in brand werd geschoten, kon men het huis nog nathouden en redden. Toch kon men niet blijven: op 6 oktober moest de familie Van Loon vertrekken. Via Lent en Alverna ging het richting Brabant. Bij het vertrek stond 'De Wahlenburg' er nog. De boerderij zou tijdens beschietingen op 27 oktober 1944 zijn afgebrand. De precieze toedracht is niet duidelijk, want in die tijd waren er in heel Haalderen geen bekenden meer. De volgende foto toont in de cirkel links een boerderij waarvan alleen de muren nog overeind staan. De schuur rechts ligt helemaal in puin.

Op deze foto van 15 maart 1945 kijken we recht in het achterhuis van de boerderij: het dak is weg. Van de schuur zien we alleen nog puinhopen. De kraters op het erf zijn nog zichtbaar. Ook de huizen in de buurt hebben veel schade.

De meeste leden van het gezin van Van Loon zaten eerst 8 weken in Uden geëvacueerd en daarna bij familie in Drunen. Twee van de jongens waren al eerder ondergedoken. Een van de kinderen verbleef in Hatert bij familie. Ze overleefden allen de oorlog.

Na de bevrijding kwamen eerst Piet van Loon, zijn vrouw en een paar van hun zoons terug naar Haalderen. Zij woonden in het begin in een kippenhok. Vervolgens werd met hulp van Landbouwherstel een noodboerderij gebouwd, waar de familie Van Loon een aantal jaren zou wonen. Het gezin was toen inmiddels weer compleet.

De noodboerderij, met daarvoor Wim en Nelly.

Vanuit de noodboerderij, gebouwd op de kelder van het oude huis, werd het boerenbedrijf door Piet van Loon en zijn zoons vol goede moed weer opgepakt. De situatie op 'De Wahlenburg' was gelijk aan die elders in Haalderen. Iedereen was druk in de weer om een nieuw bestaan op te bouwen. Er liep weer wat vee en er werden boomgaarden aangeplant. En toen er geleidelijk aan ook meer bouwmaterialen beschikbaar kwamen, werden de eerste nieuwe huizen gebouwd. Sommige verwoeste woningen zouden echter na de oorlog niet meer worden opgebouwd of bewoonbaar gemaakt, zoals de woningen van de arbeiders van de steenfabriek die rond de kolk tegenover 'De Wahlenburg' stonden. In 1948 hielp Hent van Loon nog mee met het opruimen van de restanten daarvan.

'De Wahlenburg' van 1950

Na enkele jaren vanuit de noodboerderij het boerenbedrijf te hebben uitgeoefend, kon de familie Van Loon in 1951 het huidige pand betrekken. 'De Wahlenburg' is een boerderij in de bekende naoorlogse wederopbouwstijl geworden.

De steen bij de voordeur van 'De Wahlenburg'.

Met de komst van de AOW in het midden van de vijftiger jaren begon Piet van Loon met het afbouwen van zijn activiteit. Hij was inmiddels 70 jaar. Er werd een maatschap gevormd waarin vader voor 10% deelnam en de broers Jan, Hent en Nol ieder voor 30%. In 1956 deed ook de mechanisatie haar intrede; de eerste tractor werd aangeschaft.

Op deze foto zien we de ouders Piet en Jaan van Loon met hun kinderen. Boven mevrouw Van Loon is dat Thé, vervolgens met de wijzers van de klok mee: Gert, Adriaan, Nol, Nelly, Wim, Hent, Jan en Kees.

Het arbeidsintensieve karakter van het bedrijf nam af met de opkomst van moderne hulpmiddelen. De zoons van Van Loon konden zich nu veroorloven om naast het werk op de boerderij ook ander werk te doen.

Zo reed Hent onder meer fruit naar de veiling. Ook was hij nog bijna 10 jaar actief met het nemen van melkmonsters. Dat deed hij voor een tiental melkveehouders uit Bemmelen, Haalderen, Ressen en Gendt die met de uitkomsten de samenstelling van hun veestapel konden sturen en zo het rendement daarvan konden verbeteren. Hent moest er wel 's-ochtends om 4 uur voor op staan. Duidelijk is dat de opbrengsten uit het boerenbedrijf als belangrijkste bron van inkomen terrein begonnen te verliezen.

Aan het eind van de zestiger jaren voltrok zich in de Betuwe een ingrijpende verandering in het landschap. Aangemoedigd door de rooipremies van de Europese Gemeenschap werden op grote schaal boomgaarden gerooid. Ook op 'De Wahlenburg' was dat het geval. Alleen dicht bij huis bleven de

boomgaarden nog staan. Daar zou Piet van Loon op hoge leeftijd nog fruit plukken.

Foto gemaakt bij het 65-jarig huwelijksfeest van Piet van Loon en Jaan van Spijk in 1983. Van Loon draagt hier de kerkelijke onderscheiding die hij kreeg voor zijn langjarige lidmaatschap van de St. Vincentius-vereniging.

Dochter Nelly, die getrouwd was met Wim Joosten, woonde in die jaren bij haar ouders in. Zo konden deze op 'De Wahlenburg' blijven wonen. Piet van Loon overleed op 2 februari 1984 en zijn vrouw Jaan op 27 december 1987.

Sinds 1998 woont Hent van Loon weer op 'De Wahlenburg'. Zijn zoon Jan heeft inmiddels het bedrijf overgenomen. Hij doet dat in combinatie met zijn baan bij Groenvoorziening BTL. Zo onderhoudt hij overdag sportvelden en ander gemeentelijk groen en is hij 's-avonds en in het weekend actief op zijn eigen bedrijf. Hent helpt hem daarbij.

De aard van de bedrijfsactiviteiten is opnieuw aangepast. De boerderij is niet langer de belangrijkste bron van inkomen. Het arbeidsintensieve melkvee heeft plaatsgemaakt voor vleeskoeien. De stallen bieden tegenwoordig onderdak aan 20 volwassen dieren van het Piemontese ras en nog gemiddeld 7 stuks jongvee van hetzelfde ras. De boomgaard met pruimenbomen, die vele tientallen jaren voor de boerderij stond, is twee jaar geleden gerooid. Hier loopt nu het vee. In de polder heeft Jan van Loon nog enkele percelen weiland. Daar komt het hooi voor zijn dieren vandaan.

'De Wahlenburg' in 2003 nog steeds een boerderij

In dit artikel zagen we dat 'De Wahlenburg' in haar bestaan diverse keren met aanzienlijke rampen te maken heeft gehad. Daarnaast moesten de bedrijfsactiviteiten regelmatig worden aangepast aan de veranderende omstandigheden. Het is echter goed om te zien dat 'De Wahlenburg' ook in

2003 nog als boerderij functioneert en zo nog steeds een stukje van het agrarisch karakter van onze streek vasthoudt.

Boerderij 'De Wahlenburg' op een foto van 2002.

Deze bijdrage voor het Kringblad kwam tot stand met hulp van Hent en Adriaan van Loon, waarvoor mijn dank.

Gerard Sommers

Succesvolle oproep

In het septembernummer 2002 van het Kringblad deden we een oproep aan onze leden. Wij vroegen personen die bereid waren als vrijwilliger voor het onderhoud van de kapel van 'Maria van de Bloeiende Betuwe' op de Heuvel te zorgen zich aan te melden bij pastoor Aarsen. De zorg voor de kapel, die als monument voor de gesneuvelden van de laatste oorlog fungeert, was tot en met de zomer van 2002 steeds in goede handen geweest bij de familie Klaassen. Na het overlijden van Grada Janssen-Klaassen in augustus van vorig jaar, moest echter naar een opvolger gezocht worden.

Het bestuur heeft er met genoegen kennis van genomen dat een van onze leden deze taak op zich heeft willen nemen. Het is mevrouw Viergever die begin dit jaar haar werkzaamheden bij de Thuiszorg beëindigde en met de VUT ging. Wij weten dat de zorg voor de kapel bij haar ook in goede handen is en hebben haar, indien dat nodig mocht zijn, onze steun daarbij toegezegd.

Het bestuur

De evacuatie van de familie Van Gelder

Het gebied 'De Duit', gelegen in de hoek van de Karstraat en de Heuvelsestraat te Bommel op een luchtfoto van 12 september 1944. Foto: Afd. Speciale Collecties, Bibliotheek Landbouwuniversiteit Wageningen.

Inleiding

In deze bijdrage voor het Kringblad is het verslag opgenomen dat mijn schoonvader J.W. (Cup) van Gelder maakte van de evacuatie van zijn gezin. De familie Van Gelder-Wilting woonde op 'De Duit', het gebied tussen Karstraat, Heuvelsestraat en Dikelsestraat, waar ook tegenwoordig nog drie woningen staan. Aan het eind van de oorlog waren die huizen door oorlogshandelingen zwaar beschadigd of totaal vernield.

De foto hiernaast werd door de geallieerden gemaakt in september 1944 ter voorbereiding op de operatie Market-Garden. Het uitvergroete detail laat het gebied van 'De Duit' in nog ongeschonden staat zien. Vanuit het zuiden liep hier langs 'De Houtakker' de Karstraat naar het noorden, richting Huissen. Aan de Heuvelsestraat stond het huis van de familie J.W. van Gelder-Wilting. Op de hoek van de Karstraat en de Heuvelsestraat woonde de familie Wilting-van Gelder. De beide 'Van Gelders' en 'Wiltings' waren elkaars broer en zus.

In het derde woonhuis op deze hoek woonde de vader van Cup van Gelder met zijn gezin. Dit huis is na de oorlog als enige hersteld en wat grootte en model betreft niet veranderd. Na de oorlog is dochter Jo van Gelder, die in 1939 getrouwd was met Van Schaijk en toen het huis was uitgegaan, weer met haar man op deze plaats bij haar vader in gaan wonen.

Aan de andere kant van 'De Duit' stond in 1944 ook een huis. Daar woonde Bart Stoffels met zijn gezin. Verderop, aan de hoek van de Heuvelsestraat, stond toen nog 'De Vliegaan'. Hier woonde de familie Lintsen-Berends.

Hierna volgt het verslag van Van Gelder, waarvan de tekst nagenoeg geheel is overgenomen; alleen de schrijfwijze is op enkele plaatsen iets aangepast. Aan het eind van het verslag heb ik nog een korte toelichting opgenomen.

10 mei 1940

10 mei 1940. Oorlog in ons land, 8 uur kregen wij bericht dat wij ons huis moesten verlaten. Wij vertrokken naar Bart Stoffels om er 12 mei weer terug te komen. Na vijf dagen oorlog capituleerde het Nederlandse leger. Daarna viereneenhalf jaar onder Duitse tirannie tot wij op 24 september 1944 de oorlogshandelingen van nabij aanschouwden en de schuilkelder in moesten, waar wij dag en nacht in huisden.

Op 27 september kwamen de Engelsen, na een zwaar geweer- en granaatvuur, ons bevrijden. Dat dachten wij tenminste. Vanaf die dag zaten wij onder zwaar granaatvuur zodat ons huis geheel beschadigd was. Alle ruiten waren er uit en de pannen lagen in scherven op het dak. Toen kwam op 29 september het bevel: wij moesten ons huis weer verlaten. Na alles de kelder in

gedragen te hebben, verlieten wij om 3 uur het huis om ons naar de kom van Bommel te begeven waar ons onderdak zou worden verschaft.

In Bommel aangekomen was er niemand te zien, zodat wij onze toevlucht zochten bij Gerrit Nas in de bietenkelder, waar wij des nachts ook nog een paar voltreffers in het huis kregen. 30 september gingen wij dan maar weer op stap en kwamen in Ressen bij Van Olst waar wij een paar uur hebben gerust om vervolgens naar Ewijk te lopen waar wij 's avonds om 7 uur aan kwamen. Daar werden wij ingekwartierd in café Degen. Acht dagen daarna op 9 oktober werden wij verblijd met een tweeling genaamd Frans en Sjaak. Na 3 weken in Ewijk doorgebracht te hebben, moesten wij vertrekken naar Eindhoven waar wij 24 oktober om 9 uur 's avonds aankwamen bij Philips Lampenfabriek.

Acht dagen nadien, 30 oktober, gingen wij verhuizen naar de weduwe Coppelmans, Boschdijk 1115 in Acht gemeente Eindhoven, waar wij weer vertrokken 29 november om weer naar Philips terug te keren. Na twee dagen daar doorgebracht te hebben, moesten wij 2 december om halfacht vertrekken naar België. Eerst moesten wij ons Hollandse geld afgeven en kregen daar 100 franc per persoon voor terug. De reis ging per bus naar Tilburg waar wij in de trein konden, wij kregen daar eerst soep op het station. Vervolgens ging het naar Leuven over Brussel dat ook heerlijk was gehavend. In Leuven moesten wij uitstappen waar wij werden onthaald op soep, chocolade met koekjes en sigaretten. Onder het zingen van het Wilhelmus door de luidspreker verlieten wij weer het station van Leuven. Nauwelijks een half uur buiten Leuven kregen wij een defect aan de machine zodat wij daar twee uur oponthoud hadden en ze ons wakker hielden met het afweergeschut gericht op de V1.

Vervolgens ging het naar Ath waar wij om twee uur 's nachts aankwamen. Toen de trein uit om te eten, aardappels met wortelen en pap. Toen alles geregistreerd was konden wij gaan slapen tot acht uur. Toen ontbijt en vervolgens per bus naar Zandbergen bij Ninove in het klooster bij de zusters. Het was alweer soep. Toen onze huisraad halen dat ook met de trein was gekomen. In het klooster te Zandbergen werd ons een plaats aangewezen waar wij onze intrek konden nemen. Later werden ons twee kamers toegewezen op het kasteel van Zandbergen bij Ninove waar wij op 3 december om 5 uur aankwamen.

6 december Sint Nicolaas zullen wij nooit vergeten, de kinderen hadden nog nooit zo'n Sint Nicolaas gehad. En zo zitten wij dan in Zandbergen in België 30 km van Brussel ons eigen huishouden te doen ver van familie en vaderland en hopen dat dit de laatste maal is dat wij verhuizen, totdat wij weer naar onze eigen haard kunnen vertrekken.

Op deze foto zien wij de familie Van Gelder, zonder de tweeling, met leden van de grafelijke familie en het gezin van de poortwachter voor het kasteel van Zandbergen. Hier heeft de familie Van Gelder de evacuatietijd doorgebracht.

Zo zitten wij dan hier in Zandbergen op het kasteel van een graaf die op het ogenblik in Amerika verblijft. Wij hebben hier 3 kamers tot onze beschikking, een slaapkamer, een eetkamer en een droogkamer. Ledikanten, bedden en tafel, stoelen en kasten hebben wij in bruikleen gekregen en een kachel van de pastoor. Wij zitten hier met ons gezin en met het gezin van de poortwachter bestaande uit vier personen. Wassen doen wij elektrisch met een machine. Brandhout hebben we genoeg, dat heb ik voor het hakken, want dat is er genoeg in de parken. Wij krijgen hier 210 franc per persoon per week f 12,60 in Hollands geld. Wij krijgen hier per dag 350 gram brood, zo goed als wij het in Holland, zolang de oorlog geduurd heeft, nog niet hebben gehad.

Er is hier niemand van de graaf in België behalve een zuster van hem, gehuwd met een markies wonende in Brussel. Die hebben we al verschillende keren bij ons gehad en ons dan ook goed bedacht. Terwijl ik dit schrijf is het 11 februari 1945 en ben van plan om morgen, maandag naar Geraardsbergen te gaan, 2 uur van Zandbergen, om het een en ander te kopen want kopen kun je hier genoeg als men maar francen heeft. De winkels hangen en liggen hier stampvol maar het is allemaal zwarte handel. We zitten hier een paar minuten van kerk, school, winkel en gemeentehuis, want onze jongens gaan ook in België naar school. En zo zitten wij hier dan te wachten op de bevrijding van Holland en het weerzien van onze kinderen, moeder, grootvader, tante Mien en verdere familie.

Nog is er niet veel veranderd en schrijven we 4 maart 1945. Intussen zijn moeder en ik naar Geraardsbergen geweest en op 2 maart naar Ninove voor een bedetocht van Hollanders voor de bevrijding van Holland. Daar troffen wij Bart Stoffels en zijn vrouw, die wonen ook in België, een uur van ons vandaan in Voorde. Wij wisten dat niet want er waren niet veel Bemmelsen in België, wij zijn de enigen in Zandbergen.

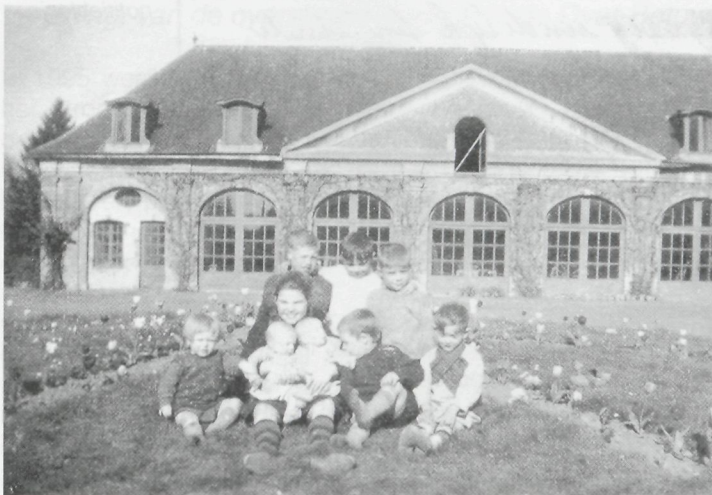
Nu zitten wij hier op zondag 4 maart op de verjaardag van onze Betsie met Bart Stoffels en zijn vrouw op visite te praten over het wel en wee dat wij van beide zijden hebben meegemaakt. En nu wachtende op de verjaardag van Jo hopen wij dat God moge geven dat dag en uur bekend zal zijn dat wij u allen in Holland gelukkig en gezond mogen wederzien.

De familie Van Gelder in het voorjaar van 1945 in België. Van links naar rechts: Harrie, moeder met de tweeling Frans en Sjaak op haar schoot, vader en Jan. Op de voorgrond: Mimi, Jo en Gerard.

Nog is het geen 27 april maar veel verandert nog. Wachten wij op de terugreis, waarvan toch nog niets bekend is, want het spreekwoord is Oost West Thuis Best, al hebben wij het hier goed. Het is nu 10 april. Jo en ik zijn naar de markt gegaan naar Ninove, dat is daar dinsdags. Thuisgekomen ligt er een kaartje uit Holland en nog wel van onze Betsie waar wij zo lang op hadden gewacht. En zo leven wij maar verder van de ene dag in de andere, op het sein van vertrek naar Holland.

Heden 29 april 1945 koud en nat in België zitten wij hier bij de kachel want die kunnen wij vandaag niet missen. Nu is het 27 april geweest, de verjaardag van onze Jo.

Op deze foto zien we van links naar rechts: Harrie, een kind van de poortwachter en Jan. Op de voorgrond zitten: Mimi, Jo met Frans en Sjaak, Gerard en nog een kind van de poortwachter.

Werden wij tot onze teleurstelling opnieuw geëvacueerd, naar een boerderij in Weurt, de Emmahoeve. Daar konden we niet blijven. Vandaar uit ging het naar Klaassen Zandstraat A 13 te Beuningen dat was 5 juni. Donderdag 7 juni ben ik naar Eindhoven gereisd om daar moeder, Betsie, Riek en Jana te halen en zo zijn we dan 9 juni na 7 maanden van elkander gescheiden te zijn geweest in Beuningen weer bij elkander gekomen.

Half juli ben ik voor het eerst naar Bommel geweest, want een pas om de brug over te gaan was niet te krijgen. Daar vond ik niets dan een leeg en kapot huis. Op 1 oktober zijn we weer verhuisd, maar nog niet naar Bommel maar naar de Steenfabriek Staartjeswaard Beuningen en nu Kerstmis 1945, bijna acht maanden na de bevrijding van Holland, wachten wij nog steeds op de terugreis naar Bommel om dan eindelijk eens te kunnen praten over onze bevrijding, die toch nog altijd niet gekomen is. Tot overmaat van ramp kregen wij half januari 1946 ook nog hoog water. En moesten wij ook nog varen als wij van huis wilden, 14 dagen lang, want wij zaten in Beuningen op een eiland.

Eindelijk, na van Pontius naar Pilatus gestuurd te zijn, aangekomen in Bommel en tijdelijk gevestigd op de Plak in de noodwoningen en wel op 18 maart 1946 om binnenkort naar de Karstraat te verhuizen. En daarmee is onze lange weg eindelijk ten einde. Zo kunnen ook wij praten over de bevrijding van alles.

J.W. van Gelder

op 10 Maart 1946 om Linnenboort naar
de Karstraat te verhuizen. En daarmee
is onze langeweg eindelijk ten einde.
Zo kunnen ook wij praten over de leij-
ding van alles
J. W. v. Gelder

Het laatste
deel van het
verslag uit het
notitieblokje.

Toelichting:

Aan de Heuvelsestraat, waarvan het eerste stuk in die tijd wat adressering betreft ook nog bij de Karstraat hoorde, is na de oorlog eerst nog een noodwoning gebouwd. Vandaar dat het nog tot juni 1947 heeft geduurd voordat de familie Van Gelder naar haar eigen stuk grond aan 'De Duit' terug kon.

Voor een goed begrip van dit verhaal dient verder nog het volgende opgemerkt te worden. Oma Wilting-Rump woonde bij de familie Van Gelder-Wilting en was een welkome hulp in het grote gezin. Het gezin Van Gelder kwam met 10 kinderen en schoonmoeder Wilting tijdens de evacuatie in Eindhoven aan. Daar kregen 3 van hun kinderen en oma onderdak bij oma Herman Wilting die al sinds 1928 in Eindhoven woonde en bij Philips had gewerkt. De 3 kinderen Van Gelder en oma Wilting zijn daar de hele evacuatieperiode blijven wonen. Vandaar de verzuiking van vader Van Gelder over het weerzien van zijn kinderen en anderen.

Herman Wilting is nu, begin 2003, 96 jaar oud. Hij woont nog altijd in Eindhoven, maar komt nog regelmatig in Bemmelen. Hij is de lievelingsoom van de familie Van Gelder. Vader Van Gelder is, ten gevolge van een ongeval, op de leeftijd van 52 jaar in 1946 overleden. Oma Wilting-Rump is in de leeftijd van 79 jaar in 1948 overleden. Moeder Van Gelder-Wilting is later hertrouwd met Hent de Man en is op de leeftijd van 98 jaar in 1998 overleden.

Acht kinderen van het gezin Van Gelder wonen nog altijd in Bemmelen en twee wonen er in Huissen, er zijn 18 kleinkinderen en 17 achterkleinkinderen.

Jan Buurman

Nooyt gehoorde hoge waeteren

Bestuurlijke, technische en sociale aspecten, in het bijzonder de hulpverlening, van de overstromingsramp in de Over-Betuwe in 1740/41

In 1995 werd Nederland geconfronteerd met ongekend hoge rivierstanden in het stroomgebied van Rijn, IJssel en Maas. Limburg werd getroffen door omvangrijke overstromingen; in het Gelders rivierengebied leidden de hoge waterstanden tot kritieke situaties. Dankzij de inzet van duizenden militairen, brandweer, politie en vrijwilligers werd een echte ramp afgewend. Voor het treffen van noodmaatregelen en het herstel van dijken stond modern materieel en materiaal ter beschikking.

Gedurende het laatste decennium halen hoge rivierstanden en overstromingen in Europa en daarbuiten steeds vaker het nieuws. In 1998 was er in ons land wederom sprake van zware regenval en hoge rivierstanden. In 2001 vonden ernstige rivieroverstromingen plaats in het stroomgebied van de Wisla in Polen en in 2002 in de stroomgebieden van de Donau, de Elbe en de Moldau. De toenemende wateroverlast wordt toegeschreven aan de klimaatverandering. Het onderwerp van het nieuwe waterbeleid, hogere dijken of ruimte voor rivieren, staat volop in de belangstelling. Postbus 51 wijdt er een tv-spot aan onder de titel 'Nederland leeft met Water'.

Ook in vroeger eeuwen was er sprake van dijkzorg, uiteraard met veel beperktere mogelijkheden en middelen. Dijkdoorbraken kwamen dan ook veelvuldig voor. In de reeks van overstromingen in de achttiende eeuw neemt die van 1740/41 wegens de uitgestrektheid, van Kleef tot de Biesbosch, een bijzondere plaats in. Toen stonden ook de laaggelegen Alblasserwaard en de Vijfherenlanden onder water.

De vraag rijst wat er zich afspeelde bij deze watersnood, in een tijd dat men nog niet beschikte over de bestuurlijke en communicatieve instrumenten, de technische kennis, middelen en mogelijkheden tot hulpverlening die ons nu ten dienste staan. Voor de beantwoording van deze vraag is het zinvol in herinnering te roepen wat de waterstaatszorg in de achttiende eeuw, in het bijzonder in Gelderland, inhield.

Waterstaatszorg tijdens de Republiek

Tijdens de Republiek ontbrak het aan een duidelijk centraal gezag. De Republiek van de Verenigde Provinciën werd gevormd door zeven soevereine provinciën of gewesten. Met de bestuurlijke aangelegenheden van die gewesten mochten de generaliteitsorganen (Staten-Generaal, Raad

van State en Stadhouders) zich niet bemoeien. In de bepalingen van de Unie van Utrecht (1579), die min of meer als grondwet voor de statenbond fungeerden, was niets op het gebied van de waterstaatszorg opgenomen. Elk gewest had zijn eigen opvattingen over het waterschapsbestuur.

In Gelderland hadden de Staten het grootste deel van hun soevereine rechten overgedragen aan de drie kwartieren waarin Gelre was verdeeld. Het Kwartier van Nijmegen omvatte zeven plattelandsdistricten, ambten genaamd. Een daarvan was het Ambt van Over-Betuwe (afbeelding 1). Met de waterstaatszorg bemoeiden de Kwartieren zich hooguit indirect. De ambtman, voorzitter van het ambtsbestuur, oefende in feite het *landsheerlijk* gezag uit. Hij kon zitting nemen in het waterstaatsbestuur binnen het ambt, de dijkstoel. De primaire taak van de dijkstoel was het voorkomen van dijkbreuken en in geval van dijkbreuken het spoedig herstel ervan. Dit was geregeld in de *Dijkrechten*.

Afb. 1: Overzicht pander- of schoutambten in het Ambt van Over-Betuwe.

De zorg voor de waterafvoer wat betreft de detailontwatering ressorteerde onder het ambtsbestuur van het Ambt van Over-Betuwe. Dit was verdeeld in vier schoutambten. Aan het hoofd van een schoutambt stond een door de ambtman benoemde schout. In het schoutambt werden meerdere kerspels, een bestuurlijke eenheid die een dorpsgemeenschap omvatte, onderscheiden. In ieder kerspel of buurschap functioneerden twee buurmeesters, gekozen

door de geërfden van de dorpsgemeenschap. Schout en buurmeesters bestuurden samen een dorp. Zij schouwden regelmatig de plaatselijke watergangen, kaden, sluizen, duikers, enz. Met het onderhoud hiervan was de buurschap belast. Ten aanzien van de waterstaatsaken was er dus een grote verwevenheid tussen algemeen bestuur en waterstaatsbestuur; de dijkgraaf was dezelfde persoon als de ambtman en de vijf heemraden van de dijkstoel waren leden van het ambtsbestuur. De verantwoordelijkheid voor het rivierbeheer hadden de Gelderse Staten aan zich gehouden. Dit was geregeld in het *Gelders Waterrecht* en had betrekking op de rivierbedding en de oevers.

De watersnood van 1740/41 - Het weer

De zomer en het najaar van 1740 waren zeer regenrijk blijkens het volgende relaas: *"Door de gestadige Plasreegen, die er in de gantsche soomer en geduurende het na-Jaar van 1740 geweest was, niet alleen in ons Nederland maar ook in Duytschland en Vrankrijk, in welke Landen de oorspronken zijn van de Rivieren, de Rhijn en Maas, zoo waren die Rivieren, welker water zich door onse Lande in Zee uytloost, geduurende het na-Jaar van 1740 al zeer hoog met water beset en was men al in de Maant November zeer in vrees voor de dijken langs de Lek, Maas en Waal".*

De winter van 1739/40 was zeer streng geweest, de koudste winter van de achttiende eeuw. In Venlo viel op 3 mei nog 30 cm sneeuw. De eerste bladeren verschenen pas eind mei aan de bomen. In veel middelgebergten had het sneeuwdek de zomer overleefd en was het zelfs nog aangevuld. Dat zou in de herfst en winter voor moeilijkheden gaan zorgen. In het gebied rond de Oostzee begon in oktober 1740 een koudegolf die zich verplaatste naar Midden-Europa en Noord-Italië. Men vreesde een herhaling van de winter van het vorige jaar. Begin november was er al ijs op het water en lag er sneeuw. Op 13 november woei er een ijzige wind, maar daarna werd het zachter. Intussen waren de waterstanden in het rivierengebied abnormaal hoog. Oorzaak van de extreem hoge waterstanden waren de decemberregens en het pas in de herfst afsmelten van de massa sneeuw van de vorige winter in het middelgebergte. In een brief van de Ambtman van 17 januari 1741 sprak deze over de *extraordinaire en nooyt gehoorde hooge waeteren*.

De dijken waren door de gestadige regens doorweekt. Op 24 december 1740 braken de Rijndijk bij Elden en de Waaldijk bij Bemmelen door. De binnengedijkte Westerveldse kolk respectievelijk de buitengedijkte kolk ter hoogte van 'De Ronduit' herinneren aan deze dijkdoorbraken. Dat deze optraden terwijl er geen ijs op de rivieren lag, werd als heel bijzonder ervaren. Van 21 januari tot 27 januari vroom het zo hard dat de wateren met ijs bedekt waren. Februari was weer zacht, maart begon weer koud. De lente en de zomer waren droog.

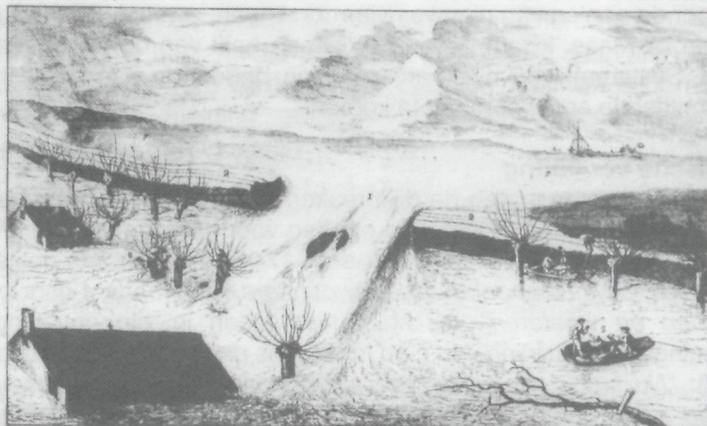
Oorzaken van de dijkbreuk

Fysische verklaring

De afvoeren van de Rijn, de Waal en de Lek waren groot. Oorzaken daarvan waren niet alleen de aanhoudende regen gedurende de zomer en het najaar van 1740, maar ook het smeltwater van de nog in de zomer aanwezige sneeuw in het stroomgebied van de Rijn. De dijken langs de grote rivieren stonden langdurig bloot aan hoge waterstanden. In de Over-Betuwe bestonden de dijken uit klei. Een dergelijke dijk loopt in zo'n situatie, ook al is hij geheel opgebouwd uit waterkerende specie, kans inwendig te vervloeien. Dit kan leiden tot het afschuiven van het binnentalud, gevolgd door dijkbreuk. Wil de dijk tegen langdurige waterdrang weerstand bieden, dan moet het dijkprofiel een grote doorsnede hebben. Een taludhelling van 1:1½ voor zowel het binnen- als buitentalud is te steil. Recente literatuur vermeldt dat een buitentalud zonder harde verdediging geen flauwere helling mag hebben dan 1:2½. Voor binnentaluds van rivierdijken wordt een helling van 1:3 aanbevolen. Ter vergelijking diene dat in de bestekken van 1741 voor de nieuwe dijken te Elden en Bemmelen voor zowel het binnen- als het buitentalud van de dijk te Bemmelen een helling van 1:1½ werd voorgeschreven. Voor het binnentalud van de dijk te Elden gold eveneens een helling van 1:1½, maar voor het buitentalud van 1:2.

Naast langdurig hoogwater is overstroming van een dijk een factor die nadelig is voor de stabiliteit. Overstroming kan leiden tot het ontstaan van geulen in het binnentalud. In de tekst bij de gravure van de dijkdoorbraak bij Elden (afbeelding 2) wordt vermeld dat de dijk geruime tijd is overstroomd. Ook in de notulen van de vergadering van de magistraat van Wageningen van 25 december 1740 wordt aangegeven dat door het excessief hoge water de dijk te Elden op 23 december was overstroomd en op 24 december was doorgebroken. Wat de dijk te Bemmelen betreft, wordt geen melding gemaakt van overstroming. Van betekenis is dat volgens het verslag van de ruwaar- en spijkschouw, gehouden beneden Pannerden op 14 november 1740, de spijkten (gevlochten rijshoutconstructies) niet waargenomen konden worden wegens *"de schielijke was der rivier. Berigt wiert dat die noch niet waeren gemaectt"*. De Waaldijk ter hoogte van Bemmelen was dus niet voldoende beschermd tegen golfslag.

Van een derde factor die tot dijkbreuk kan leiden, namelijk kruiend ijs, is bij de watersnood van 1740/41 geen sprake. Reconstruerend is de veronderstelling gerechtvaardigd dat de dijkbreuk op 24 december te Elden een gevolg was van de langdurig hoge waterstand gecombineerd met het overstromen van de dijk op 23 december. De dijk was met zijn relatief steile taluds kwetsbaar. De dijkbreuk te Bemmelen is mogelijk mede veroorzaakt door het ontbreken van spijkvoorzieningen.

HET DOORBREEKEN VAN DEN BAND-DYK VOOR ELDEN. *Auwe JT#0*

Eene zeer naeuwkeurige Afbeeldinge van het doorbreken des
BANDDYKS, OVER HET DORP ELDEN,
 Gelegen in het Ampt van OVER-BETUWE, aan de Vaart
 tusschen NIMEGEN en ARNHEM. Na by de Laatste Stad,

Naar het leven afgetekend en in 't koper gebragt door een voornaam Liefhebber.

Nadat het water een geruymen tyt over dezen BAND-DYK
 gevloet, en allengskens den dyk van boven had afgenomen,
 is den nagts ten 1. uur tusschen Vrydag en Saterdag den 30^{den} en
 31sten December 1740 does dyk doorgelooten:

De kragt van het water heet tegen over de Klapstraat in het
 Dorp ELZEN een gat gemaakt, ter wyte van ontfrent 45 Roeden:
 Wanneer op den volgenden Dingsdag Drie mannen, in een
 Aakje met Levensmiddelen geladen, dit gat poogden doorve
 vaaren, om aan den Noodlydende menichen in de Overbetuwe
 woonende, en op de zolders zittende, eenige hulp toebrengen,
 heeft hun het ongeluk getroffen, dat het Aakje tegena twee Wil-

lige boomen geslooten heeft: waar door niet weinig waters bin-
 nen boord gelchept is, en de Aak door de felle stroom met de
 bodem tegens die willige boomen aangeperst wierd:

In dit Gevaar, hebben zich twee mannen gereed wet op die
 boomen te klimmen, dog de derde heeft het leven verlooren,
 dood geknelt zynde tusschen den Boom en het Aakje. Zynde
 het voor de twee anderen onmogelyk, hem te helpen:

Dees Vreeselyke Waterval maakt zoo groot een gedruysch,
 dat dezelve gemakelyk te Arnhem op de wallen, schoon een
 half uur daar van af, kan gehoort worden.

UITLEGGING DER AFBEELDINGE.

1. de Waterval. 2. de Banddyk. 3. het huys van den Heer van Oudland Wjnkooper
 te Arnhem aan de Rynpoort. 4. het huys van den Heer Rutgers Tullens, te Arnhem woonende. 5. een
 Previand Aakje daar de toekenaar zig van heeft bediend om de Waterval af te beelden. 6. een
 ander Previand Aakje liggende in den Ryn, nyt het welke men de Rynse overdring om
 in een ander liggende binnen den Dyk te laaden, om 't gevaar
 van 't doorfietten van het gat te mijden
 7. de Ryn. 8. het verongelukt
 Aakje levengemeld.

Te Haarlem Gedrukt by IZAAK VANDER VINNE, Druk- en Papierverkooper in de Warmoesstraat. 1741.

Afb. 2: Gravure van de dijkdoorbraak bij Elden in december 1740 (Bron: RAG, Algemene kaartenverzameling nr. 60).

De hoge waterstanden in de rivieren werden bevorderd doordat zij benedenstrooms te weinig mondingen hadden en hun beddingen slecht waren: de rivierbeddingen kwamen door slibafzettingen steeds hoger te

liggen. Bij gelijke afvoer en breedte van de rivier wordt de hoogte van de waterstand beheerst door de hoogte van het rivierbed. Verbetering van de afvoer door de aanleg van nieuwe riviermondingen, zoals de Nieuwe Merwede en de Bergse Maas, kwam pas in de tweede helft van de negentiende eeuw tot stand. Systematische riviervverbeteringen begonnen pas tegen het einde van de achttiende eeuw op gang te komen.

Metafysische verklaring

In de ogen van velen waren de dijkbreuken en overstromingen instrumenten Gods om het volk van Nederland te straffen voor hun zonden. Ds. Wilhelmus Themmen, predikant te Arnhem, wijdt er in 1741 een boek aan getiteld: *"Gots Regtveerdige Gerigtshandel met de inwoonders van Neerlant door het gewelt van winden en waateren"*. Hij staat niet alleen in zijn opvatting dat de overstroming een kastijding van God is wegens de zonden van het volk. J. van Wijk stelt: *"Nu toondt God dat zijne pijlen sterk zijn om op t' onverwagts te treffen: en zend, gemerkt de wolken door de winden naar boven gedreeven zoo geweldig zijn neergevallen, dat genoegzaam alle beneden Quartieren zijn overstroomd, de Dijken jammerlijk gescheurd, en alles is woest geworden. Dit is genoeg, laat ik die droevige welle van Gods gramschap niet verder ontsluiten, maar tot de zaaken zelve overgaan"*.

Ook de ordonnantie van de Staten van Holland en West-Friesland om op 15 februari een *Dank-, Vast- en Beededag* te houden, laat geen twijfel bestaan over de schuldvraag: *"Wy niet minder schuldig, in bysonder opmerking te neemen de swaarigheden en kastydingen die God over het Land laat komen, en die in de tegenwoordige omstandigheden des tyds, ons bedugt doen zyn dat des Heeren langmoedigheid wel eens een einde mogte neemen van wegens de geensints verbeterde, maar onder Gods zeegeninge, zoo wel als onder zyne oordelen, aanhoudende en steeds aanwassende zonden en ongerechtigheeden"*.

Persoonlijke en materiële schade

In de Over-Betuwe is het aantal persoonlijke slachtoffers waarschijnlijk relatief laag geweest. Er wordt expliciet melding gemaakt van vijf doden. Ds. Geistman in Herveld spreekt van één dode in zijn gemeente. In een brief uit Nijmegen wordt beschreven dat een koets met daarin drie doden was komen aandrijven. Op afbeelding 2 wordt melding gemaakt van één slachtoffer tijdens reddingswerkzaamheden bij Elden. De verklaring voor dit betrekkelijk geringe aantal slachtoffers is, dat volgens ooggetuigenverslagen het water langzaam steeg, zodat er voldoende gelegenheid moet zijn geweest naar zolders en de veelal hoger gelegen kerken te vluchten.

Wat betreft het vee werd melding gemaakt van het verdrinken van duizenden stuks. Ds. De Kruyff uit Zetten schrijft in het kerkenboek dat *"er beesten met*

menigte verdronken". Over de schade aan huizen werd weinig of niets gemeld. Mogelijk heeft in de Over-Betuwe een rol gespeeld dat veel gebouwen waren opgetrokken van de in die streek vervaardigde bakstenen. Deze waren beter tegen het hoge water bestand dan de elders van minder duurzame materialen gebouwde huizen. Zo werd bij de watersnood van 1757 langs de rivieren de Waal en de Maas melding gemaakt van verscheidene ingestorte en beschadigde huizen die met klei waren gebouwd.

De Over-Betuwe heeft vijf tot zeven weken onder water gestaan. Uit het gegeven dat in vergelijking met vorige en volgende jaren in 1741 in Elst en Valburg een vijf maal zo groot oppervlak met zomergranen was bezet, kan worden afgeleid dat de wintergranen door de inundatie verloren waren gegaan.

Het herstel van de schade aan de dijken te Elden en Bemmelen werd aanbesteed voor respectievelijk 5.780 en 11.680 gulden. Het totaal aan kosten dat het ambtsbestuur in verband met de dijkdoorbraken maakte, bedroeg circa 35.000 gulden. Omgeslagen over de grondeigenaren betekende dit ongeveer twee gulden per morgen ofwel 16% van de pacht prijs.

Noodhulp en reddingswerk

Staten-Generaal en Gewest

Zowel de Staten-Generaal als de Staten van Gelderland en het Kwartier van Nijmegen hebben in 1741 geen initiatieven genomen voor het reddingswerk en het bieden van noodhulp aan de Over-Betuwe. Dit was overigens geen uitzondering. Hogere overheden traden tot het einde van de achttiende eeuw na een ramp niet op. Pas na de Bataafse omwenteling in 1795 kwam hierin verandering.

Ambt van Over-Betuwe

Ook het ambtsbestuur van de Over-Betuwe speelde geen prominente rol. Voor het bespreken en organiseren van reddingswerk en noodhulp kwam het ambtsbestuur of de dijkstoel niet bijeen. Er was slechts sprake van individuele activiteiten van de ambtman, graaf van Randwijk. Aan de dijkshout Van Voorst gaf hij opdracht van 27 december tot en met 5 januari in Nijmegen brood te gaan kopen en rond te delen. Blijkbaar werd deze hulpverlening na 5 januari gestaakt, want op 17 januari schrijft de ambtman aan de landschrijver Van Hulst: *"Ik werd geïnformeerd dat de steede Arnhem en Wageningen discontinueren assistentie aan de inwoonders deeser ampte toe te senden, omdat zij geïnformeert waaren dat het ampte selve niet meer liet omdeelen"*. Hij geeft de landschrijver daarop opdracht brieven aan de vier schouten op te stellen en hen te gelasten zich op de hoogte te stellen welke noodlijdende mensen zich in hun schoutambt bevinden en hun levensmiddelen te

bezorgen. De ambtman is kennelijk geschrokken van het bericht uit Arnhem en Wageningen want hij merkt in zijn brief op dat *"zij die orders niet meer secreet behoeven te houden omdat daardoor die steede niet discontinueren te laten omdeelen"*. Mochten de schouten een aak nodig hebben dan konden zij die huren, aldus de ambtman.

Bij de terughoudendheid van het ambtsbestuur kan een rol gespeeld hebben dat de bestuurders zelf in het geïnundeerde gebied woonden. Dit was een voorwaarde die verbonden was aan het lidmaatschap van het ambtsbestuur. De communicatie was voor hen aanzienlijk moeilijker dan voor de bestuurders in de steden Arnhem en Wageningen die gevrijwaard bleven van overstromingen.

Duidelijk is het verschil met de opstelling van de overheid in onze tijd. Tijdens de hoogwaters van 1993 en 1995 speelde de overheid een belangrijke rol bij het verlenen van noodhulp.

De steden

In 1741 waren het reddingswerk en de hulpverlening vooral een zaak van de steden Arnhem en Wageningen en particuliere hulpcomités. De magistraat van Arnhem trad heel voortvarend op en organiseerde het een en ander op een efficiënte wijze. Hij kwam op 24 december bijeen en gelastte de boden aanstonds bij alle bakkers en winkeliers in de stad op te nemen hoeveel rogge, kaas, olie en kaarsen een ieder in voorraad had en *"daervan een pertinente memorie tegen des na de middagh aen Haer Weled. Agtb. over te geven"*; de deken van het schippersgilde zou worden aangezegd onmiddellijk te onderzoeken hoeveel aken aan land waren en gebruikt konden worden. Ook hierover moest 's middags gerapporteerd worden. Op zondag 25 december, Kerstmorgen, werden bij het aanbreken van de dag aken met hulpgoederen gezonden naar diverse kerspels en buurschappen in het noordoosten van de Over-Betuwe tussen Linge en Rijn.

De magistraat zette de steden Wageningen en Nijmegen aan tot het volgen van dit voorbeeld. Ter financiering van de hulpverlening werden zowel in Arnhem als Wageningen collectes gehouden. Per inwoner werd in Arnhem gemiddeld 10 stuivers ofwel het dagloon van een arbeider ingezameld. De niet door de opbrengst van de collecte gedekte kosten werden door Arnhem bij het Ambt van Over-Betuwe in rekening gebracht. Hoeveel de opbrengst van de collecte in Wageningen bedroeg, is niet achterhaald.

De reactie van de stad Nijmegen op het verzoek van de magistraat van Arnhem zijn voorbeeld te volgen, is niet bekend; in de 'Resoluties, notulen en bijbehorende stukken' (inventarisnummer 159) ontbreekt helaas het gedeelte over de jaren 1738-1745.

Particulieren

Bijzonder is de hulpverlening door het comité dat in 1741 in Holland werd opgericht en zich het lot van de slachtoffers in het gehele rivierengebied aantrok. Voor zover bekend was dit de eerste keer dat een dergelijk comité in het leven werd geroepen.

Genootschappen met een strikt charitatieve doelstelling dateren pas uit de tweede helft van de achttiende eeuw, zoals de 'Maatschappij tot Redding van Drenkelingen' (1767) en de 'Maatschappij tot Nut van het Algemeen' (1784). Van hulpverlening uit andere gewesten werd geen melding gemaakt. Dat veranderde pas bij de omvangrijke watersnood van 1784, waarbij ook onder meer de Betuwe onder water liep. Toen werd voor het eerst via een gerichte campagne in de gehele Republiek geld ingezameld.

De kosten van de hulpverlening werden gefinancierd uit de opbrengst van een door het comité in Holland georganiseerde collecte in een aantal steden. Deze bracht 55.000 gulden op. Hiervan werd 22.000 gulden uitgegeven voor de aanschaf van levensmiddelen, kleding en dergelijke. Van alle verrichtingen op het gebied van de hulpverlening werd publiekelijk schriftelijk gedetailleerd verslag uitgebracht (afbeelding 3). Dit is een fenomeen dat in onze tijd helaas bij hulporganisaties nogal eens ontbreekt.

Structurele hulp

Staten-Generaal en Gewest

Evenmin als bij het verlenen van noodhulp gaven de Staten-Generaal ten aanzien van de structurele hulp acte de présence. De Staten van het Kwartier van Nijmegen namen wél een structurele maatregel. Samen met het Kwartier van Arnhem en het Kwartier van Zutphen en in overeenstemming met een desbetreffende resolutie van de Staten van Holland, besloten zij de belasting op de invoer van runderen gedurende de maanden april en mei 1741 te verlagen van twintig tot vier gulden. Dit duidt erop dat er enorme verliezen aan vee moeten zijn geleden: *'mercklijcke schaersheydt in het Rundtvee'*, zoals in de toelichting op het besluit is vermeld. Verzoeken van schouten, buurmeesters en collecteurs van de verponding tot uitstel of kwijtschelding van betaling, werden zonder meer door het Kwartier van Nijmegen afgewezen.

Dat financiële hulp uitbleef, heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de Republiek zich toentertijd in een uiterst benarde financiële situatie bevond. De afzijdige houding van de generaliteitsorganen en de gewestelijke overheden is waarschijnlijk mede terug te voeren op de bestuursvorm tijdens de Republiek, waarbij zowel het algemeen bestuur als de waterstaatszorg sterk waren gedecentraliseerd. Pas na 1795 veranderde het hulpbeleid van de overheid.

VAN AMSTERDAM (3)	f 33737: 16
LEIDEN	f 1321: 12
HOORN	3254: —
MONNIKENDAM	1020: —
's GRAAVENHAAGE	100: —
WESTZAANEN	1706: 9
OOSTZAANDAM	3622: 18
WESTZAANDAM	4285: 18
DE KOOG	1430: —
ZAANDYK	1713: 6
WORMERVEER	2850: —
	21304: 3
	f 55041: 19

Waar tegen, uit de gemelde Kasse, ten dienste der behoeften, uitgegeven is

Aan Relfel, groene en witte Erweten, Ryft, Boekweiten-Gort, Boontjes enz.	f 2289: 12
Aan 30 Vaatjes & 10440 Siroop	829: 4
Aan 800 Kaazen	622: 2
Aan Linnen en Stoffen tot Kleeding	2030: 13
Aan ruig en gezaagd Hout	8745: 8
Aan Riet	532: 4
Aan 1100 Vrijsche tonnen Kalk	752: 4
Aan Kalk door de Uitdeelen tot vervulling gekogt	35: 5
Aan Spykers, Sloten, Hengfels en verder Yzerwerk	782: 15
Aan 154300 Pannen en 8455 Vorsten	1555: 6
Aan Scheepsvragten en verdere onkosten op de Bouwstoffen, uit Holland en Vriesland afgezonden	1348: 14

Afb. 3: Eindafrekening van de hulpverlening door het comité in Holland.

Bron:

Verhaal van de wyze op welke de penningen ten behoeve der noodlydenden in de overstroomde landen van Gelderland en Holland in den aanvang des jaars 1741 te Amsterdam en elders ingezameld, bestierd en besteed zyn. (Amsterdam 1742).

Aan Hooi	150: —
Aan Zaaikoren	62: 18
Aan Beesten en eene Wagen	5595: —
Aan Arbeidsloozen tot optimmering der Huizen en eenige andere noodbehoefstus	16507: 7
Aan verscheiden noodbehoefstus, arbeidsloozen, Beesten, ten deele voor zulken, die voorheen overgeslaagen of te min beedeeld waren.	6362: 12
Aan den Heer LAURENS VERMAATE, voor de Landen van Heusden en Altena	3000: —
Aan den Heer FRANCO DE BRUIN, boven de Bouwstoffen, voor 't Land van Arkel	100: —
Aan de Heeren MICHEL DE KOKER en ADRIAAN VAN DER WILLIGEN te Rotterdam tot eelwaaren enz.	2490: 8
Aan binnenvragten in de overstroomde Landen, Pakhuishuuren aldaar, geldvragten, reiskosten van de Uitdeelen, briefporten en andere onkosten enz.	1195: 10
	54988: 2

De kleine somme, die nog in Kasse is, zal bezwaarlyk toereiken tot voldoening van eenige onkosten die nog betaald moeten worden.

Ambt van Over-Betuwe

Het Ambt van Over-Betuwe en de steden hebben evenmin structurele hulp geboden aan de ingezetenen van de Over-Betuwe. De hiermee gemoeide kosten zouden wat het Ambt betreft overigens toch weer op de ingezetenen zijn verhaald via een 'uitzetting'. Wél kan de snelle aanpak van het voorlopige en definitieve herstel van de dijken worden aangemerkt als een belangrijke voorwaarde voor economisch herstel. Zodra het rivierpeil voldoende was gezakt, werd medio februari begonnen met de *halfmaanse of circulsgewyse* beringing van de doorbraakgaten. Dit werd uitgevoerd door ingezetenen in *daghuur*. Aansluitend daarop werd de fundering, de *aanleg*, van de nieuwe dijken door daartoe bij klokkeslag opgeroepen ingezetenen gemaakt en eind april voltooid. De bouw van de dijken te Bemmelen en Elden, met een lengte van respectievelijk 425 en 170 meter, werd op 2 mei aanbesteed. Daarbij werd een bedrag voor *wynkoop*, de wijn die werd gedronken als bewijs van een gesloten overeenkomst, niet vergeten! De oplevering vond op 27 juli 1741 plaats, dus circa zeven maanden na de dijkdoorbraken.

Ook nu nog is structurele hulpverlening door de overheid bij rampen geen wet van Meden en Perzen. Bij de watersnood van 1995 werd het sinds 1935 bestaande *particuliere* Nationaal Rampenfonds aangesproken om boedelschade te vergoeden. De structurele hulp van de overheid bestond uit de toezegging dat de opbrengst van een landelijke collectie zou worden verdubbeld. Toen bleek dat het Rampenfonds en de opbrengst van de collectie toereikend waren om de boedelschade te vergoeden, werd het bedrag van de verdubbeling besteed aan de vergoeding van bedrijfsschade, die door het Nationaal Rampenfonds krachtens de statuten niet mag worden vergoed.

Particulieren

De belangrijkste structurele hulp in 1741 kwam, evenals bij de verlening van noodhulp, van particulieren en wel door middel van het eerder genoemde comité in Holland. Deze hulp bestond uit het leveren van bouwmaterialen en geld voor de aankoop van koeien. De kosten hiervan werden gefinancierd uit de 33.000 gulden die was overgebleven van de ingezamelde gelden, na aftrek van de kosten van noodhulp. Over alle bestedingen van het door kooplieden bestuurde comité werd tot op de penning nauwkeurig publiekelijk gerapporteerd. Het grootste deel van de hulp ging naar de Alblasserwaard. De Over-Betuwe, de Neder-Betuwe en het Land van Buren ontvingen samen nog geen 15% van het totale beschikbare bedrag.

Het verlenen van structurele hulp in 1741 zou een vroege vorm kunnen zijn van het in 1777 in de 'Oeconomische Tak' uitgesproken economisch begrip dat investeren, in de eerste plaats in de landbouw, tot (herstel van de) welvaart leidt. Structurele hulp in de vorm van tijdelijke verlichting of kwijtschelding van pacht werd slechts in één geval geboden.

Achtergronden van de hulpverlening

De Verlichting

Enkele historici zijn van mening zijn dat de ideeën van de Verlichting een voorname rol speelden bij de hulpverlening tijdens de watersnoden in de achttiende eeuw. Bekend is dat in de tweede helft van de achttiende eeuw in de spectatoriale tijdschriften het onderwerp 'liefdadigheid' ter sprake kwam. Of dit ook in de eerste helft van de achttiende eeuw zo was, vergt nadere studie.

De vraag is verder wat de betekenis is geweest van de Genootschappen op de verbreiding van de ideeën van de Verlichting en daarmee op de ontwikkeling van het idee van georganiseerde hulpverlening. Hierbij zij opgemerkt dat genootschappen waarin onder meer het begrip humaniteit aan de orde werd gesteld pas voornamelijk uit de tweede helft van de achttiende eeuw dateren. Zij zijn derhalve niet relevant voor de beantwoording van de vraag naar de invloed van de Verlichting op de hulpverlening bij de watersnood van 1740/41.

Nationaal besef

Dat de hulpverlening in 1740/41 als een teken van nationaal besef zou kunnen worden opgevat omdat elders in de Republiek hulpcomités werden gevormd, is niet waarschijnlijk. De hulp van buiten Gelderland kwam voornamelijk uit Holland, het gewest waarin de zwaar getroffen Alblasserwaard lag. Hierop richtte zich ook het leeuwendeel van de hulpverlening. Van hulpverlening uit andere gewesten werd geen melding gemaakt. Wel kunnen de pachtersoproeren in verschillende delen van het land, derhalve acties met een gemeenschappelijk doel, de aanzet zijn geweest voor een gevoel van verbondenheid tussen de bewoners van de verschillende gewesten. De ontwikkeling van een nationaal besef vond voornamelijk pas in de tweede helft van de achttiende eeuw plaats. Mogelijk speelde dat nationale besef wel een rol bij de watersnood van 1784, althans in het Land van Maas en Waal, toen er vanuit de gehele Republiek hulp werd verleend.

Liefdadigheid

De meest waarschijnlijke beweegredenen tot hulpverlening door particulieren was de liefdadigheid. Dat de door particulieren betoonde liefdadigheid een opvallende Nederlandse eigenschap was, werd door verschillende buitenlanders opgemerkt, zoals de Britse ambassadeurs William Temple en Samuel Pepys, die ons land eind zeventiende eeuw bezochten. In een in 1741 in Amsterdam uitgegeven boek waarin verantwoording wordt afgelegd van de wijze waarop de ingezamelde gelden ten behoeve van de hulpverlening zijn besteed, werd gewezen op het herleven van de aloude Nederlandse barmhartigheid. Wanneer de burgemeester van Arnhem in

1741 oproept tot hulpverlening, herinnert hij eraan dat dit ook vroeger bij soortgelijke gelegenheden was geschied. De calvinisten zagen het als hun plicht Gods werk in de wereld te doen door de armen te ondersteunen.

Nederlanders zijn ook nu een vrijgevig volk. Nederland staat in Europa aan de top van de filantropie met een totaal aan giften van tien miljard in 1999. Er is zelfs een vereniging 'Fondsen in Nederland'. Zij heeft een boek laten verschijnen: 'Geven in Nederland' waarin wordt opgemerkt dat Nederland een oude traditie kent van liefdadigheid vanuit het particulier initiatief. De hulpverlening door particulieren bij de overstromingsramp van 1740/41 is er een voorbeeld van.

Jan van Zelle

Lezing 26 februari 2003

De hiervóór opgenomen bijdrage 'Nooyt gehoorde hoge waeteren' is een uitgebreide samenvatting van de lezing met dia's die de heer Jan van Zelle recent voor onze kring hield. Aanleiding om hem uit te nodigen, was de doctoraalscriptie Algemene Cultuurwetenschappen, die de heer Van Zelle ons in 2002 aan de vooravond van zijn afstuderen toestuurde. Er waren bijna vijftig leden en andere belangstellenden op deze bijzonder informatieve thema-avond in 'De Kinkel' afgekomen.

De aanwezigen kregen de resultaten van duizenden uren speurwerk in donkere archieven en andere bronnen op een heldere wijze gepresenteerd in een tijdsbestek van twee uur. Voor degenen die door de lezing nieuwsgierig zijn geworden en meer van dit onderwerp willen weten, ligt de doctoraalscriptie in de bibliotheek van de kring ter inzage.

De heer Van Zelle mocht aan het eind van de avond een blijk van dank in ontvangst nemen.

Wij hebben de heer Van Zelle na afloop van zijn lezing van harte bedankt voor zijn bijdrage aan de geschiedschrijving van onze streek en daarmee het toegankelijk maken van weer een stuk van ons verleden.

Gerard Sommers

Het interieur van de historische secretariskamer

Foto: Ger Loeffen.

Historische Kring in Kinkelenburg

Secretariskamer Bemmeler werk- en opslagruimte

Gelderlander 7-12-90

Door onze verslaggever

BEMMEL - De Historische Kring Bemmeler krijgt de beschikking over de oude secretariskamer in kasteelraadhuis De Kinkelenburg.

De Kring heeft daarmee een eeuwenoude ruimte gekregen, die vooral zal worden gebruikt als werk- en documentatieruimte alsmede voor de opslag van materialen.

De Bemmelse vereniging bestaat ruim een jaar en sinds de oprichting zoeken de leden naar een geschikte accommodatie. Uit het verzoek aan het gemeen-

tebestuur is het college van burgemeester en wethouders duidelijk geworden dat de kring eigenlijk drie verschillende soorten ruimten zoekt. Dat is op de eerste plaats een vergaderruimte voor bestuur en leden. Verder wordt gedacht aan een plaats waar tentoonstellingen kunnen worden gehouden. Tenslotte is er behoefte aan een werk- en opslagplaats.

Volgens het college is die laatste ruimte het dringendst nodig. Voor vergaderingen kan naar elders worden uitgeweken en ook voor een expositie is nog een alternatief te bedenken. Vandaar dat in eerste instantie is gezocht naar een werkruimte. Een dergelijke, redelijk be-

schermde plaats geeft de kring de mogelijkheid rustig te werken aan historisch materiaal. Overigens zijn er aan het gebruik van de kamer wel beperkingen verbonden. Zo is gebruik alleen toegestaan tijdens kantooruren. Maar daar staat tegenover dat het gebruik van de, niet al te grote kamer, gratis is.

Deze beslissing is kortgeleden genomen door het college van burgemeester en wethouders. Het gaat waarschijnlijk om een tussenoplossing, in afwachting van een grotere ruimte waar de Historische Kring ook de andere activiteiten kan ontplooiën. Want daarop is het streven van de kring nog steeds gericht.

Uut de ouwe deus

Huusvesting

Ien 't knipsel uut de ouwe deus steet te lêzen dat de Historische Kring de secretariskamer ien de Kinkelenburg krieg as werk- en opslagruimte ien afwachting van 'n grôttere behuuzing.

We waren daor heel blij mee, want dan konne we beginnen mit de uutbouw van de kring.

De tied het ok vur ons niet stilgestaon want 't is alwer zowat 12½ jaor gelejen dat we nor de secretariskamer ien de Kinkelenburg gingen. De Historische Kring is ientussen uitgegroeid tot ruim 400 leden.

'n Paor jaor hebben we ien de Kinkelenburg gezeten mar toen ze die ruimte eiges nodig hadden mochten wij op de zolder van Brugdiek.

Daor was al wat meer plek en makten we onze eigen "boekenhoek", mar geleideluk aon hebben we zoveul papierwerk um ons hin verzameld dat 't daor ok te klein wier.

Korts kregen we van de Gemeente Lingewaard 't gruune lich um mit De Kinkel afspraken te maken over de huur van twee lokaolen. D'r moes nog een en ander aon gebeuren vurd dat wij d'r ien konden mar 't is allemaol geregeld en dezer dagen zien we nor De Kinkel verhuusd.

We zien d'r aordig mee opgeschoten want nou hebben we 'n vergaoderruimte, wat ok medeen bibeleteek is, en 'n aparte werkruimte.

As 't aon mien lig blieven we kranteknipsels verzamelen zodat de Ouwe Deus gevuld blief en dat we de kommende jaoren ien De Kinkel fijn bezig kunnen zien mit alles waar de Historische Kring Bemmél vur steet.

Maria Janssen

Een Bemmels dameskoor van omstreeks 1947

De foto die deze keer op onze middenpagina is afgedrukt, kregen wij van mevrouw Betsie Smits-Eeuwes. Zij is een van de vrouwen van dit dameskoor uit Bemmel. Dat koor is hier, vermoedelijk in 1947, gefotografeerd bij het Kolpinghuis in Nijmegen. Daar deed het mee aan een zangconcours. Het koor dat we hier zien, is na de oorlog opgericht en is voorzover bekend ook al weer kort na deze opname opgehouden te bestaan.

Van de geschiedenis van dit koor valt dan ook niet veel te vermelden. Wij moeten hier volstaan met het opsommen van de namen, waarbij we van alle vrouwen de meisjesnaam aangeven.

Op de voorste rij zien we van links naar rechts: 1. Doortje Janssen; 2. Corrie Buijs; 3. Gerrie Janssen; 4. Alie Slood; 5. Annie Selman; 6. Riet van Egenschot; 7. Wim van Meegen, organist en dirigent; 8. Annie de Man; 9. Truus Basten; 10. Doortje Bernds en 11. Mientje Polman.

Middenrij, eveneens van links naar rechts: 1. Mientje Houterman; 2. Riek Berends; 3. Annie Meurs; 4. Philomeen Roelofs; 5. Gerda Rutgers; 6. Bets Nas; 7. Mies Houterman en 8. Riek Bleekman.

Op de achterste rij, ook van links naar rechts: 1. Cor van der Velden; 2. Truus van Meurs; 3. Dinie Meurs; 4. Riek Verweijen; 5. Truus Rikken; 6. Mientje Bleekman; 7. Betsie Eeuwes en 8. Marietje Roelofs.

Wij bedanken mevrouw Smits voor de mooie foto en we zijn haar en mevrouw Mies Hulsman-Houterman erkentelijk voor het aangeven van de namen.

Van een ander Bemmels zangkoor, te weten Wilgrim, weten we veel meer. Recent is namelijk bij onze secretaris Joop Verburg een aantal dozen met plakboeken, foto's, krantenknipsels en andere spullen, zoals prijzen en zelfs een vaandel afgeleverd. Zoals u wellicht weet is dit in 1934 opgerichte koor enkele jaren geleden opgeheven. Wij zijn blij dat het archief niet verloren is gegaan. De komende tijd zullen wij bij de kring het vele materiaal inventariseren. En daarna zal er zeker voldoende stof uit te halen zijn voor een mooie bijdrage in een van de Kringbladen van de komende jaren.

Gerard Sommers

Het station Ressen-Bemmel

Inleiding

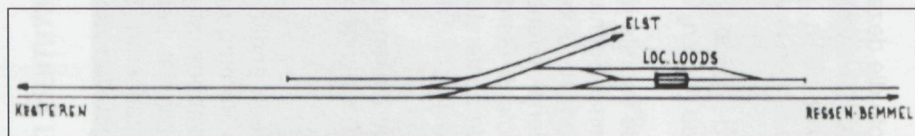
Vorig jaar kwam in Ressen een nieuw viaduct over zowel de snelweg A325 als over de spoorlijn Arnhem - Nijmegen gereed, waardoor de oude overweg, die een laatste herinnering vormde aan het in 1981 afgebroken station Ressen-Bemmel, kwam te vervallen. De oude aansluitingen op de spoorlijn door de Betuwe richting Tiel - Rotterdam waren opgeruimd en enkele nieuwe wisselverbindingen ten behoeve van de aansluiting aan de nieuwe Betuwelijn in aanleg werden intussen gebouwd. Van het oude en gedurende een flinke periode redelijk belangrijke station Ressen-Bemmel met haar directe omgeving resteert alleen nog het pand, waarin vroeger het stationskoffiehuis was gevestigd.

De eerste aanleg van de spoorlijnen

Bij wet van 1873 en 1875 werd tot de bouw van een spoorlijn tussen Arnhem en Nijmegen besloten en op 15 juni 1879 reed de eerste trein over dat baanvak. Dat er tussen het aannemen van het bouwbesluit en de eerste treinrit zoveel tijd verliep, kwam doordat zowel bij Nijmegen als bij Oosterbeek een spoorbrug gebouwd moest worden over respectievelijk de Waal en de Rijn. De trein stopte op deze route op verscheidene plaatsen: Arnhem - Oosterbeek Laag - Rijnbrug - Laarstraat - De Wetering - Arnhemsestraat - Elst - Reeth - Ressen-Bemmel - Lent - Nijmegen. Het stationnetje Ressen-Bemmel was nog eenvoudig uitgevoerd als een houten hulpstationsgebouw.

In 1882 werd de spoorlijn door de Betuwe tussen Elst en Geldermalsen aangelegd. In 1883 volgde de doortrekking naar Geldermalsen en Gorinchem en in 1885 naar Dordrecht, waar aansluiting werd verkregen op de sporen richting Rotterdam. In 1882 werd ook een vork aangelegd: de Betuwelijn werd daar aangesloten in de richting Elst en Nijmegen op de bestaande spoorlijn Arnhem - Nijmegen.

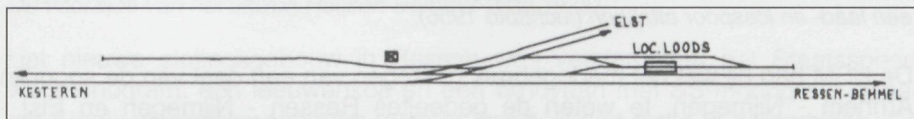
Bij het splitsingspunt werd een station aangelegd dat de naam De Vork kreeg. Dat was een redelijk grote halte met overstapmogelijkheden. Er waren sporen om treinen te kunnen splitsen of samen te voegen, er was een (tijdelijke) locomotievenloods, een woning voor de stationschef en uiteraard perrons.

Schematische weergave station De Vork in 1882.

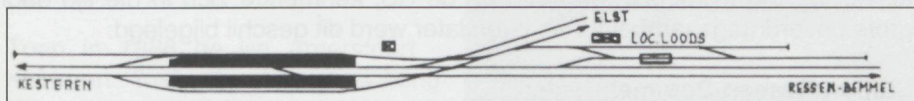
De Betuwespoorlijn was in handen van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen (SS). Dit was, hoewel de naam anders doet vermoeden, een van de vele particuliere spoorwegmaatschappijen, die ons land toen kende. Vanaf Amersfoort werd een nieuwe spoorlijn aangelegd, die via Woudenberg, Veenendaal en Rhenen naar Kesteren liep. Daarover reden treinen van de Hollandse IJzeren Spoorweg Maatschappij (afgekort: HIJSM of HSM). Die treinen reden van Amsterdam via Amersfoort - Kesteren en een klein deel van de Betuweroute naar Nijmegen en later door naar Duitsland.

Van Kesteren tot Nijmegen hadden ze medegebruik van de spoorbaan van de SS. Dat had wel de nodige voeten in de aarde, want de concurrentie tussen de verschillende spoorwegmaatschappijen in ons land was vaak moordend. De HSM wilde echter graag de mogelijkheid hebben om zelf van Amsterdam via Nijmegen richting Duitsland te rijden, omdat de lijn Amsterdam - Utrecht - Arnhem - Emmerich in handen was van de Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij (NRS). En zo waren er nog veel meer spoorwegmaatschappijen in Nederland. In januari 1886 besloot de politiek dat de HSM de exploitatie kreeg over het gedeelte van Geldermalsen tot Kesteren en per 15 oktober 1890 ook over het gedeelte Kesteren - Ressen/Elst.

Schematische weergave station De Vork in 1891.

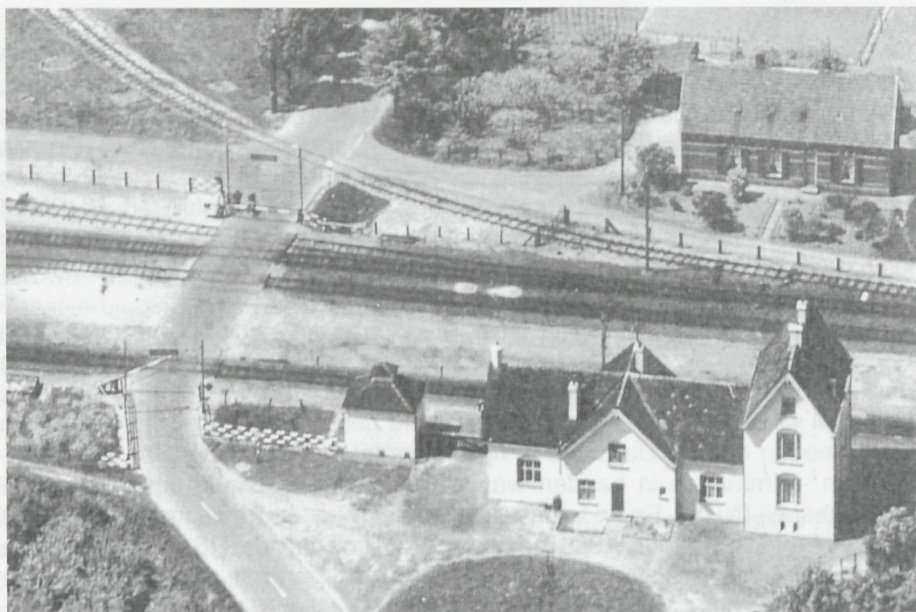
Toen kreeg de HSM ook zeggenschap over het station De Vork. Daar ontmoetten de lijnen Geldermalsen - Elst - Arnhem en Amersfoort - Kesteren - Nijmegen elkaar en daardoor werd het er steeds drukker.

Schematische weergave station De Vork in 1893.

Het station De Vork werd uitgebreid. Er kwamen meer sporen en een nieuwe seininrichting. Van 1900 tot 1928 kwam in die situatie nauwelijks verandering. In 1928 werd besloten dat de stations Ressen-Bemmel en Elst de functie van overstapstation zouden overnemen van De Vork.

Bij De Vork werden perrons, sporen, stationsgebouwen en dergelijke afgebroken en er werd een kleine halte ingericht met nieuwe perrons, een wachthuisje en een fietsenberging.

Station Ressen-Bemmel met het extra spoor, waarvan een spoor naar de veiling en een laad- en losspoor aftakken (luchtfoto 1956).

De HSM had bij wet het medegebruik gekregen van een deel van de spoorlijn Arnhem - Nijmegen, te weten de gedeeltes Ressen - Nijmegen en Elst - Arnhem. Ondanks dat mocht een 'losse' HSM-locomotief, die van Ressen naar Elst moest, niet over de spoorlijn van de SS rijden. Deze moest dan eerst naar station De Vork rijden en dan via de andere boog naar station Elst!

De concurrentie tussen de verschillende spoorwegmaatschappijen en vooral tussen de twee grootste, de HSM en de SS, kenmerkte zich in die tijd door grote onverdraagzaamheid! Pas jaren later werd dit geschil bijgelegd.

Station Ressen-Bemmel

Uiteraard was het stationnetje Ressen-Bemmel al een belangrijk onderdeel in de spoorweg. Door het toenemende railverkeer op de toch al drukke verbinding Arnhem - Nijmegen, of anders gezien de verbinding van Noord- met Zuid-Nederland, en doordat daar ook nog eens het verkeer richting Rotterdam en Amsterdam bij kwam, werd Ressen-Bemmel opgewaardeerd. In 1881 was al een nieuw stationsgebouw verzezen aan de Spoorstraat, later Stationsweg.

Het oorspronkelijke houten noodgebouw werd verplaatst naar Kesteren, waar het eerst een tijdje dienst deed als stationsgebouw en later als woning voor de

'treinsmid'. Deze functionaris liep langs iedere binnengekomen trein en tikte met een hamer aan een lange steel tegen de wielen van de trein, om aan de klank te kunnen horen of er geen scheur in het metaal zat of dat geen wielband losgeraakt was.

De voorzijde van het station Ressen-Bemmel (foto 1975).

Het nieuwe stationsgebouw in Ressen was versierd met het Staatsspoorwegmonogram, een leeuwenkop en een windvaan met SS-monogram. Waar dat Staatsspoorwegmonogram gezeten heeft, is niet meer te achterhalen. De leeuwenkop heeft waarschijnlijk de voorgevel van het station gesierd.

Het unieke Staatsspoorwegmonogram boven de oorspronkelijke ingang van het station Hemmen-Dodewaard (foto Railhobby).

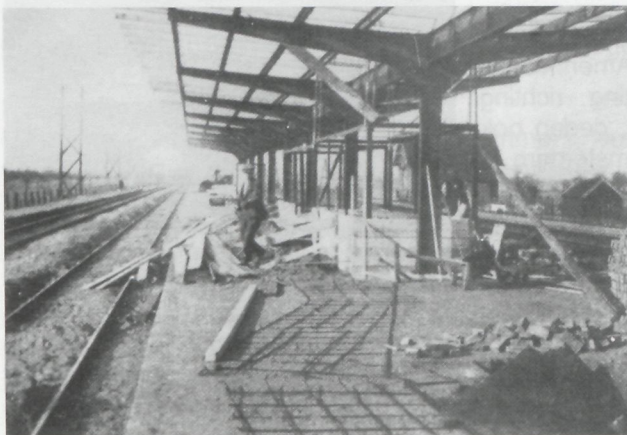
Toen in 1886 de lijn Amersfoort - Kesteren met aansluiting richting Nijmegen gereed kwam, deden ook HSM-treinen vanuit Amsterdam - Amersfoort het station Ressen-Bemmel aan. Daarom kreeg Ressen-Bemmel ook een grotere seininrichting, mede ter beveiliging van de Betuwespoorlijn. Het station had een eilandperron (een perron tussen de twee sporen in, die wat verder uit elkaar gelegen waren) met een gedeeltelijke overkapping. Er was ook een perron langs het station, dat doorliep tot aan de spoorwoning ten noorden van het station. Intussen was het spoorwegverkeer behoorlijk toegenomen en werd ook meer aan het wegverkeer gedacht.

Jaarlijks moest er op de Stationsweg grind worden aangebracht. In gemeentelijke stukken vinden we nog de kwitanties voor de betaling daarvan. Bij de overweg stond een petroleumlantaarn die werd bediend door de heer W. Peters. De overweg zou pas in 1932 met klinkers worden bestraat.

Mensen uit Oosterhout maakten vooralsnog gebruik van het station De Vork. Pas in 1928 werd in het provinciaal wegenplan voor Gelderland opgenomen *een weg loopend van het spoorstation Ressen-Bemmel ongeveer westwaarts in de richting van den Rijksstraatweg Arnhem/Nijmegen nabij de Groenestraat, lang circa 1200 Meter*. Later zou dit weggedeelte deel uit gaan maken van de zogenaamde weg 26: Oosterhout - Ressen - Bemmel en verder.

1903 was het jaar van de grote algemene spoorwegstaking, die het treinverkeer in heel Nederland lamlegde. 'Gans het raderwerk staat stil als uw machtige arm het wil' was de leuze. Die staking duurde van 23 februari tot en met 17 maart en van 6 april tot en met 22 april. Er werd een detachement militairen in het station gelegerd van waarschijnlijk vier soldaten, want de Vincentiusvereniging leverde vier strozakken, vijf dekens en een aantal stoelen. Burgemeester Van der Monde liet zich per koets naar het station rijden, teneinde zich persoonlijk van de situatie op de hoogte te stellen. De veldwachters P.G. Lamers van Ressen en H. Koenders van Bemmel controleerden de zaak op en rond het station regelmatig. Zij kregen na de staking een gratificatie van f 50, die ze samen moesten delen.

Toen in 1928 station De Vork als overstapstation werd gesloten en Ressen-Bemmel die functie overnam, werd het een vrij druk station. Vergeleken met Elst, waar één van de grootste rangeerstations van Nederland was gevestigd, was Ressen-Bemmel een dorpsstation, maar dat nam niet weg, dat er veel gebruik van werd gemaakt, ook door overstappende reizigers.

De nieuwe overkapping in aanbouw op station Ressen-Bemmel (foto april 1928; uit '100 jaar Betuwer Spoorweg' door G.A. Russer).

In 1934 werd een fabrieksspoor aangelegd ten behoeve van de veiling. Ten westen van het station lag al een parallelspoor. Daarin werden twee wissels

aangebracht: één voor een aftakking naar de veiling en één naar een laad- en losspoor. De grondwerken werden uitgevoerd door de firma Heijting. Een gebouw op het veilingterrein stond zo dicht bij het spoor, dat op de noordwesthoek een deel van de overstekende kap moest worden afgebroken. Het laad- en losspoor werd veelvuldig gebruikt voor het aanvoeren van kolen voor de kolenhandelaars, maar ook voor het verladen van allerlei landbouwproducten.

Pas in 1935 werd de Stationsweg als onderdeel van 'weg 26' van Oosterhout over Ressen en Bemmelen richting Babberich verbeterd. De weg werd verbreed, bestraat en van straatmeubilair (verkeersborden, handwijzers en enkele elektrische straatlantaarns) voorzien.

In 1944, toen de 'slag om Arnhem' begon, staakte het spoorwegpersoneel weer, nu op bevel van de geallieerden. "De kinderen van Versteeg moeten onder de wol," was de radioboodschap. Ook in Ressen werd gestaakt. Later kreeg iedere staker een herdenkingspenning, waarop stond: *Ter herinnering aan de eendrachtige opvolging van het stakingsbevel 17 september 1944*. De heer Quint heeft nog de penning van zijn vader in zijn bezit.

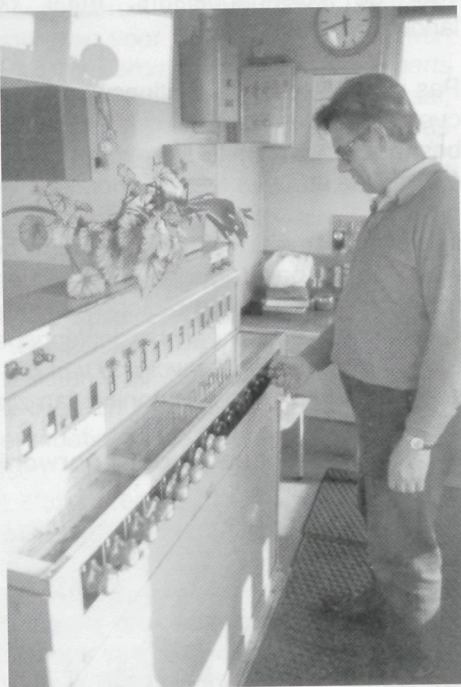
Het stationsgebouw en de spoorwoningen

Het station aan de perronzijde. Aan de bovenleiding en het treinstel is te zien, dat deze foto van na de oorlog is.

Het station bestond uit een hoofdgebouw en een kleiner gebouwtje nabij de overweg. Het hoofdgebouw bevatte twee woningen voor stationspersoneel. Aan de noordkant was de entree van de woning van de chef, terwijl de andere woning vanaf het stationsplein bereikbaar was. Als bewoners van het station komen we de namen tegen van onder andere Dijkers, Bos, Smeets, Niekerk en Venhoek. Er was ook personeel, dat wel op het station werkte, maar er niet woonde. Genoemd worden onder andere Dekkers, Van der Wedden, Meeuwssen, Van Straalen, Vink, Koen, Van Kalteren en Oosterlaak. Er was een wachtkamer, waar ook fietsen gestald konden worden. De zijdeur aan de kant van de overweg gaf toegang tot het kolenhok. Aan de perronzijde was een uitbouw gemaakt, waarin zich de verschillende seintoestellen en de overwegbediening bevonden. Jaarlijks werd het gebouw van buiten weer fris wit gemaakt en daardoor zag het er tot het laatst uitstekend uit. De seinpost op het station werd 17 juni 1980 gesloten.

De heer H.M. Oosterlaak aan het bedieningstoestel in de nadagen van het station.

De spoorwoning iets ten noorden van het station was met het station verbonden door het perron, dat tot aan de woning doorliep. Die spoorwoning werd bewoond door een ploegbaas van de dienst weg en werken van de spoorwegen. Wanneer deze woning precies gebouwd werd, is niet bekend. Voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde er de familie Roest. Toen het gezin Roest in 1946 de woning verliet, werd deze betrokken door de familie Van Haaren. Die verhuisde in 1950 naar Elst. De heer W. Quint, die er toen met zijn gezin introk, zou de laatste ploegbaas zijn, die vanuit Ressen opereerde. Zijn ploeg mensen had het toezicht over het baanvak, dat liep van de Waalbrug tot de overweg in Reeth en de boog richting Tiel tot aan De Vork.

Toen de heer Quint in 1960 assistent-wegopzichter werd in Deventer, kwam er geen nieuwe ploegbaas meer in Ressen. De familie Quint bleef tot 1975 in het spoorhuis wonen. Daarna verhuisde men naar Bemmelen. In het spoorhuis heeft nog enige tijd een spoorwegrechercheur gewoond en toen daarna het

pand in handen van de gemeente kwam, nog enkele mensen. Tenslotte werd het in het midden van de jaren negentig afgebroken.

Mevrouw Quint zit, samen met haar vader de heer Sanders, op een veilingkist achter het spoorhuis tegen het aan-gebouwde klompenhok.

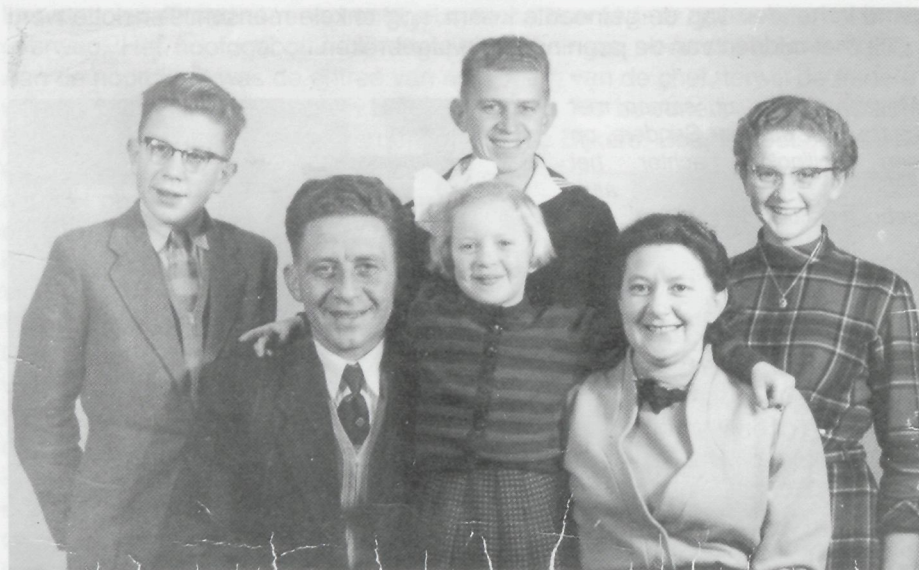
Het was wel behelpen in het spoorhuis. De treinen denderden vlak langs de slaapkamers. Maar zolang die treinen op de juiste tijdstippen doorkwamen, werd daar niemand wakker van, vertelde Henk Quint. Als er echter iemand door het grind rond het huis liep, werd je daar wel wakker van....

Door het gedender van de treinen was het huisje een beetje scheefgezakt in de richting van de spoorbaan. Elke deur, die in die richting openging, moest je goed sluiten, want anders viel hij gewoon vanzelf open. Het huis was echter zo degelijk gebouwd, dat er desondanks geen scheur in de muren zat!

Waterleiding werd pas heel laat aangelegd en met de nodige perikelen. De eerste leiding kwam vanaf Reeth, maar het water zat vol schilfertjes en werd dus afgekeurd. De daarna aangelegde koperen leidingen werden aangetast door elektrische inductie vanwege de vele elektriciteitskabels die in de grond lagen. De familie Quint en hun voorgangers moesten zich al die tijd behelpen met water uit de pomp. Het pompwater was zo ijzerhoudend, dat de witte was er geel van werd. Daar moest dus de regenwaterput uitkomst brengen. Uiteindelijk werd rond 1957 een goede plastic leiding aangelegd, waarmee de waterproblemen waren opgelost.

Kinderen vermaakten zich prima rond de spoorbaan. Soms legden ze fietskogeltjes op de rails. Die werden dan, als de trein passeerde, in de spoorstaaf geperst. Maar op een keer lag een kogeltje niet precies op het midden van de spoorstaaf en sprong weg. Een ster in een ruit en een stevige uitbrander van pa waren het gevolg. Als de seinhuiswachter op het station wist dat de familie Quint met een bepaalde trein mee wilde of aan zou komen, trok hij ter wille van hen het sein op onveilig. De trein stopte dan en 'de Quintjes' konden dan vlak bij huis in- of uitstappen.

De familie Quint. Van links naar rechts: Henk, vader, Wout, Hennie, moeder en Jeanne.

Soms, als het in de winter erg koud was en er een stoomtrein voor het onveilige sein stond te wachten, liep mevrouw Quint wel naar de locomotief en maakte handenwringend een gebaar, dat ze het koud had. De meeste machinisten gooiden dan wat vetkolen van de tender naar beneden. Dan was er weer wat te stoken....

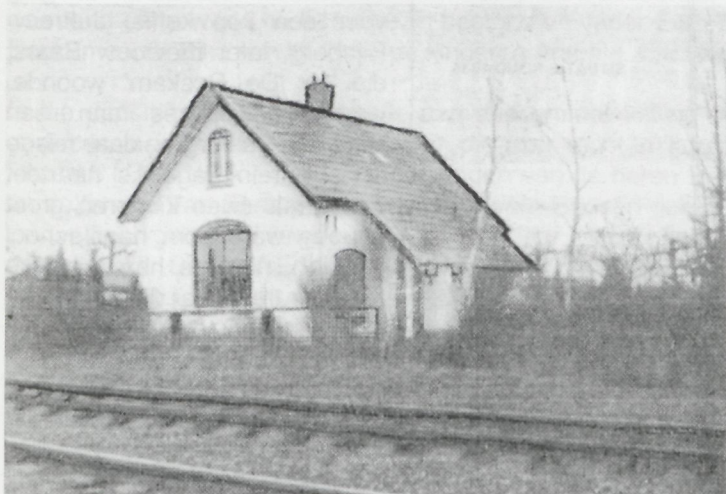
Lang nadat de stoomtreinen in ons land buiten dienst gesteld waren, werd nu en dan een rit gereden met museumlocomotief 3737, de 'Jumbo'. Achter de locomotief is het huis van Quint te zien.

Richting Nijmegen, aan de westzijde van het spoor, lag de woning van de familie Fleuren: vader Hendrik, moeder Riek en de kinderen Dina, Gerrit, Riet,

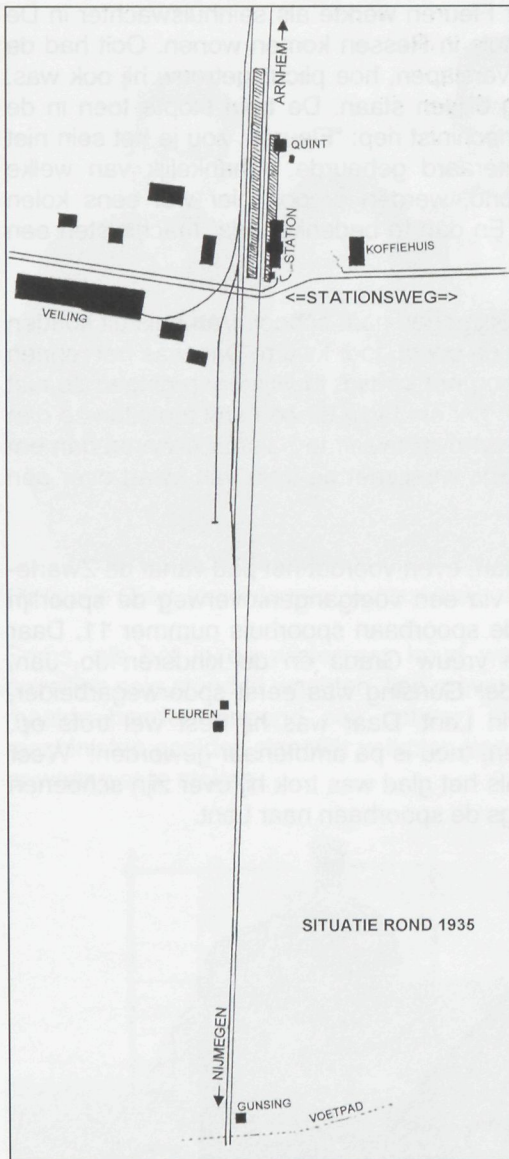
Martha, Marinus en Martien. Vader Fleuren werkte als seinhuiswachter in De Vork en was in 1913 in het spoorhuis in Ressen komen wonen. Ooit had de heer Fleuren zich op een morgen verslapen, hoe plichtsgetrouw hij ook was. Daardoor was het sein op onveilig blijven staan. De trein stopte toen in de vroege morgen bij het huis en de machinist riep: "Fleuren, zou je het sein niet even vrij kunnen geven?" Wat uiteraard gebeurde. Afhankelijk van welke machinist er op de locomotief stond, werden er ook hier wel eens kolen afgeworpen als het erg koud was. En dan te bedenken, dat machinisten een premie kregen voor zuinig stoken!

De kinderen van Fleuren gingen in Nijmegen naar school. Van huis uit konden ze zien dat de trein vanaf Kesteren de bocht door kwam. Dan was het rennen naar het station en dan waren ze nog net op tijd. In Nijmegen gingen ze niet ver van het station naar school. Aan het eind van de ochtend mochten ze dan iets eerder weg om de trein van kwart over twaalf te halen. Ze waren dan om half één thuis en moesten 's middags weer met de trein van kwart over één naar Nijmegen.

Een flink stuk verder op Nijmegen aan, even voordat het pad vanaf de Zwarte-weg in de richting van 'Den Boel' via een voetgangersoverweg de spoorlijn kruiste, lag aan de oostzijde van de spoorbaan spoorhuis nummer 11. Daar woonde Antoon Gunsing met zijn vrouw Grada en de kinderen Jo, Jan, Tonnie, Grada, Wim en Theo. Vader Gunsing was eerst spoorwegarbeider, maar werd later seinhuiswachter in Lent. Daar was hij best wel trots op. "Jongens," zei hij tegen zijn kinderen, "nou is pa ambtenaar geworden!" Weer of geen weer ging hij er op uit en als het glad was trok hij over zijn schoenen een paar sokken aan en liep zo langs de spoorbaan naar Lent.

Het spoorhuis met nummer 11 waar de familie Gunsing woonde.

Het gezin van Gunsing kerkte in Lent en de kinderen gingen ook daar naar school. Tussen de middag bleven ze op school over en als er een enkele keer een van de kinderen moest schoolblijven, dan moesten de anderen daar maar op wachten, want moeder vond het zo vlak langs de spoorbaan veel te gevaarlijk voor een kind alleen....

De functie van het station

Van de trein en dus van het station Ressen-Bemmel werd veelvuldig gebruik gemaakt door de Bemmelse bevolking. In verschillende verhalen, ook in ons Kringblad, komen we allerlei vermeldingen tegen, waarin het station een rol speelde. Bijvoorbeeld over de pastoor van Bemmel, die als hij met de trein in Ressen aankwam, op zijn wandeling naar Bemmel even bij de Ressense veldwachter Lamers aanging voor een kop koffie. Juffrouw Rijnberg, later mevrouw Baars, die op 'De Roskam' woonde, was onderwijzeres aan een school in Valburg en daar reisde ze per trein dagelijks naartoe. Toen haar twee kinderen groot genoeg waren om naar school te gaan, nam ze hen dagelijks mee per trein naar de school.

Handelsreizigers werden per koets van het station Ressen-Bemmel naar een hotel in Bemmel gereden door onder meer Grad Tap, Metje Boerboom en Nol van de Broek. Als er kermis werd gehouden in Ressen vond dat meestal plaats op het plein tussen het station en het koffiehuis. Bij de overweg was de eenzame straatlantaarn een baken voor late reizigers.

Een spoorwegongeluk

Op maandag 3 april 1939 ontspoorde 4 wagens van een goederentrein, die van Nijmegen op weg was naar Arnhem. De trein was net de aftakking richting Kesteren voorbij. Over die wissels werd met beperkte snelheid gereden, waardoor het ongeval zonder persoonlijke ongelukken afliep. Treinen van Arnhem naar Nijmegen en omgekeerd konden echter de plek van het ongeluk niet passeren.

Het opruimingswerk werd met zooveel energie aangevangen, schrijft 'De Betuwe' in haar weekeditie, en schoot zoo goed op, dat Dinsdagmorgen de ontspoorde wagens weder in de rails waren gebracht en weggevoerd, doch aan de lijn was veel beschadigd doordat de rails verbogen waren of van de onderleggers waren gerukt. Oorspronkelijk werd het verkeer naar Arnhem over de voormalige Vork geleid, doch Dinsdagmiddag om 13.50 kon de eerste personentrein van Arnhem weer naar Nijmegen vertrekken en om 13.49 van Nijmegen naar Arnhem. 's Avonds omstreeks 5 uur kon het verkeer weder in zijn vollen omvang functionneeren.

Het stationskoffiehuis

Iets ten oosten van het station was het stationskoffiehuis gelegen. Wanneer het koffiehuis oorspronkelijk gebouwd werd, heb ik niet kunnen vinden. Als (waarschijnlijk) eerste bewoners vinden we daar de familie G. Lamers. Die verhuisden later naar de kosterij en verkochten het huis aan de familie Gerritsen. Na hen woonde de heer H. Ederveen in het koffiehuis. Hij woonde er alleen want hij was nog ongehuwd. Hij exploiteerde daar vanaf 1928 een weegbrug waar boeren hun wagens konden laten wegen. In 1932 verhuisde hij naar de kleine veiling in Elst, waar hij directeur werd. Het huis in Ressen werd betrokken door de familie Van Beek, die voordien in 'De Halve Weg' gewoond en gewerkt had. Het gezin bestond uit vader Engelbertus (Bart) van Beek, moeder Rika van Wely en de kinderen Antonia, Christina en Bertus.

In die dagen groeide de behoefte aan een grotere veiling en er werd stevig gediscussieerd over de plaats waar die zou moeten komen: in Elst of in Ressen. Mede dank zij grote inspanningen van de heren Ederveen en Witjes en de familie Van Beek, werd uiteindelijk voor Ressen gekozen. In 1933 werd de veiling gebouwd en het volgende jaar werd een spooraansluiting gerealiseerd. De heer Ederveen werd directeur van de nieuwe veiling en de familie Van Beek mocht er de kantine verzorgen.

Vaak kwamen kooplui, die op de veiling aankopen wilden doen, een dag van tevoren naar Ressen, teneinde de volgende morgen om zes uur op de veiling present te zijn. Die kwamen dan bij de familie Van Beek overnachten. 's Avonds wachtte men dan de laatste trein van half elf af om te zien, of er nog slapers meekwamen. Als er gasten meekwamen, wilden die meestal graag

nog een kop koffie, voordat ze onder de wol kropen. Er waren zes kamertjes beschikbaar. Waren er meer gasten, dan moest uitgeweken worden naar Bommel. Overstappende reizigers bezochten zelden het koffiehuis. De treinen sloten meestal prima op elkaar aan.

Een fraai winters plaatje. Twee dieseldrietjes passeren elkaar in Ressen in februari 1955. Op de achtergrond de veiling en overige bebouwing ten westen van de spoorbaan.

Ook spoorwegpersoneel, dat niet in het station woonde, logeerde wel bij de familie Van Beek. De kinderen van Van Beek brachten dan koffie en brood naar het station en dan mochten ze wel eens de overweg of iets anders bedienen. Zoals toen overal in de horeca te zien was, had ook de familie Van Beek een nevenbron van inkomsten. Van een café alleen kon je niet leven. Daarom stonden er 10 à 12 koeien op stal. Die hadden natuurlijk hun verzorging nodig. Op een dag, het zal net voor de oorlog geweest zijn, kwam Daan Meurs met paard en wagen meel brengen bij de familie Van Beek. De zakken werden afgeladen en de lege zakken klaargelegd om mee terug te nemen. Ineens reed met het gebruikelijke gedender en gesis een trein langs, hevige rook- en stoomwolken uitbrakend, die plotseling het paard en de wagen achter het huis omringden. Het dier schrok hevig en zette het op een lopen, met de wagen achter zich aan. Daan greep nog snel de lege zakken onder beide armen en rende het paard en de wagen achterna. In volle vaart ging het richting Bommel, totdat vlak bij het huis van veldwachter Lamers de baas het paard met de wagen inhaalde en weer tot bedaren wist te brengen! Het avontuur was gelukkig goed afgelopen.

De weegbrug voor het koffiehuis werd intensief gebruikt. Wagens met hooi, bieten of kolen werden daar gewogen. Als het ledig gewicht van de wagen niet bekend was, moest hij van tevoren gewogen worden. In de zomer werd door

de boeren nog lang doorgewerkt. Bij Van Beek bleef men op tot de laatste wagen gewogen was en dat kon best wel eens erg laat zijn. In 1949 overleed Bart van Beek en zoon Bertus nam het koffiehuis over.

Het stationskoffiehuis van de familie Van Beek in de dertiger jaren.

Als er in Ressen iets georganiseerd werd, vond dat meestal plaats op het plein voor het station. Kermis was er vrijwel voor heel Ressen en omgeving. Vaak bestond die uit een oliebolenkraam, een snoepkraam en een danstent. En uiteraard was het cafégedeelte van het koffiehuis geopend. Het was een sociaal gebeuren, dat meestal zonder problemen verliep. De veldwachters Koenders, Lamers en later Huisman kwamen kijken en tegen sluitingstijd zeiden ze dan: "Het gaat hier uitstekend. Ga nog maar een uurtje door, want dat is jouw winst."

De muziek werd jarenlang verzorgd door Hent van de Kemp, samen met Eef en Wim van Hemmen accordeon en Arie Bomberg slagwerk. Er werd dan veel limonade en pils gedronken en kleine borreltjes in het café. De dames dronken dan 'imitatie': bier met een scheut limonadesiroop er in. Dat was heel lekker! Behalve Ressenaren kwamen ook veel mensen uit Oosterhout en Bemmelen naar de Ressenense kermis.

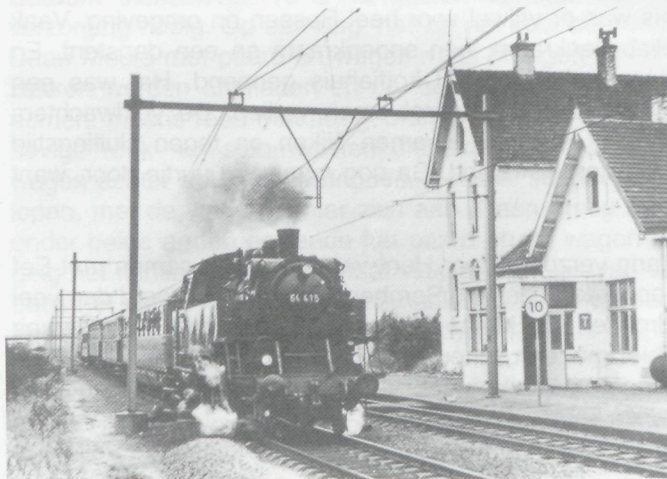
Ds Pierson was fel tegen het houden van een kermis. Als er kermis was, ging hij wel met opzet bij gezinnen met jongelui langs. Die moesten dan wel uit goed fatsoen thuis blijven zolang de dominee er was....

Midden vijftiger jaren hebben vrijwilligers een noodkerk, die in Wolfheze overbodig was geworden, ter plaatse afgebroken en in Ressen aan de noordrand van het stationsplein weer opgebouwd. Men noemde het 'Het Jeugdgebouw' en het werd gebruikt voor bruiloften, partijen en verjaardagen en het 'kerkkoor Bemmeler-Ressen' repeteerde er. Maandelijks werd er een instuif gehouden, uitgaande van de jeugdbeweging 'Het Kompas'. Die instuif was onder meer bedoeld, om jongelui van protestanten huize aan elkaar te koppelen. Het Jeugdgebouw heeft er ongeveer tien jaar gestaan.

Na 1949 werd het stationskoffiehuis verbouwd om als dubbele bewoning dienst te gaan doen. In het ene gedeelte woonden moeder en Christina van Beek en in het andere gedeelte Bertus met zijn gezin. De caféfunctie verminderde langzaam maar zeker. In de zeventiger jaren ging de familie Van Beek in Bemmeler wonen. Moeder was in 1963 gestorven. Het huis ging in andere handen over en dat was het definitieve einde van de functie van koffiehuis.

Het einde van het station

Direct na de oorlogshandelingen in mei 1940 werd het station gesloten. Vrij snel daarna werd het weer opengesteld, maar in 1941 viel voorgoed het doek voor het reizigersverkeer. Het eilandperron werd rond 1950 afgebroken en in 1964 werden de sporen rechtgetrokken en werd het extra spoor aan de westzijde verwijderd. In het gebouwtje vlak bij de overweg was de diverse elektronica voor de sein- en overwegschakelingen ondergebracht.

In 1979 werd ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de spoorlijn Arnhem - Nijmegen een stoomrit gereden met als trekpaard een oude Duitse stoomlocomotief.

Het station bleef nog tot ver na de oorlog bemand voor de bediening van seinen, wissels, het laad- en losspoor en de bewaakte overweg, maar dat hield in 1972 definitief op. Uiteindelijk werd in 1981 het net honderd jaar oude stationsgebouw afgebroken. De spoorarbeiderswoning, waar de familie Quint jaren gewoond had, werd in de negentiger jaren afgebroken en inmiddels wijst niets in het landschap meer op een glorieus station, dat ooit aan de Stationsweg in Ressen gestaan heeft.

Met dank aan mevrouw Lamers-van Beek, de families Quint en Günsing, mevrouw Riet Verweijen en de heren Derksen en Oosterlaak.

Joop Verburg

Literatuur: 100 jaar Betuwer Spoorweg – G.A. Russer.

Aanwinsten

Voor de inrichting van onze huisvesting in 'De Kinkel' hebben we eind vorig jaar van de Stichting Burger-Oorlogsgetroffenen uit Apeldoorn een tweetal tafels gekregen. De grote ovale tafel komt goed van pas als vergadertafel maar ook als werktafel in ons documentatiecentrum. Ook de andere tafel zal de komende tijd een nuttige bestemming krijgen. De Stichting Burger-Oorlogsgetroffenen is opgeheven. Haar werkzaamheden worden voortgezet door de Stichting 40-45 te Diemen. Gemma Stuart, de echtgenote van ons bestuurslid, was bij de opgeheven stichting werkzaam en zij organiseerde de tafels voor onze kring. Waarvoor onze dank!

In 1990 vond Gerard Janssen bij de zandgaten in de Bemmelse polder een op een briefopener gelijkend bronzen voorwerp. De expert op het gebied van de bronstijd de heer dr. Jay J. Butler van het Groninger Instituut voor Archeologie determineerde de vondst en legde deze in een tekening vast. Volgens Butler "behoort het mes tot de groep urnenveldmessen van midden-Europees type: ongeveer 10^e-eeuw v.Chr.". Het gaat om een mes met een lengte van 11,45 cm. Het object is in het bezit van de vinder. Hij gaf ons de beschrijving van deze bijzondere vondst, die is geregistreerd onder nummer DB 2506.

Adri Stuart vulde de documentatie van de kring aan met de uit twee delen bestaande inventarissen en beschrijving van de dossiers c.a. van het archief van de tiendcommissie in het tweede tienddistrict met standplaats Arnhem. Het gaat om in het Gelders Archief aanwezig archiefmateriaal betrekking hebbend op onder meer Bemmelen, Haalderen en Ressen. Verder stond hij de uit 2 verzamelbanden bestaande uitgave 'Documentaire Nederland en de Tweede Wereldoorlog' af aan de kring.

Mevrouw Mirjam Middelbrink-Steenhof ruimde de zolder op en kwam daar een ingelijste tekening tegen van de Donatuskerk. Zij woont tegenwoordig in Megchelen in de Achterhoek en daarom leek het haar, dat de tekening in Bemmeler meer op haar plaats was.

De tekening is gemaakt in 1949 door K. Louwen. Het herstel van de oorlogsschade aan de kerk werd in de winter van 1949-1950 afgerond. Mevrouw Middelbrink kon niet aangeven hoe de tekening ooit in het bezit van de familie Steenhof is gekomen. Mogelijkerwijs ligt er een verband tussen het smeedijzeren hek op de voorgrond en de smederij van Steenhof. Wellicht komen we daar nog eens achter. Wij hebben de tekening graag in ontvangst genomen en we zullen er een mooie plaats voor zien te vinden.

Van de heer C. van der Heijden kregen wij de uitgave 'Functioneel Structuuronderzoek der Gemeente Bemmeler', samengesteld door drs. J. v.d. Eijnden. Het onderzoek, dat in 1963 in opdracht van de gemeente Bemmeler werd verricht, leverde veel statistische informatie op.

De betreffende personen hebben wij voor het beschikbaar stellen van het materiaal bedankt. Van diverse zijden is ons de laatste maanden nog documentatiemateriaal aangeboden. In een aantal gevallen hebben wij betrokkenen gevraagd de spullen nog even te bewaren. Zodra de verhuizing achter de rug is en het bestaande materiaal een plaats heeft gekregen, zijn we uiteraard weer graag bereid het aangeboden in ontvangst te nemen.

Het bestuur

't Is historisch

Jan de Graof

Ien de tied da Bemmél nog 'n ech durp was, nou zou je 't hooguut nog 'n woondurp kunne nuume, toe kon je ien 'n straot nog wel 'n paor ambachte tegekemme. Zo ha' je d'r op de Plak bijveurbeeld al zô'n stuk of vijf binnen een goeie honderd meter. Da ware: 'n kleine onnemer (grote ha 'j nog nie), 'n mulder, 'n wagemaker, 'n smid, 'n bekker, 'n galanteriewinkel en daor tusse en verderop hofstèj-minse. De miste hadde 'n hok kiepe, 'n por fokverkes en 'n por beesjes.

Die hofstèdjies waren soms nog gin bunder groot en dor hadde ze heel vroeger tabak, lotter bèzestruuke, pruume en zôwat. Ik wit nog da we de eerste erdbèze gepot hebbe. Da was 'President Roosevelt', ien de volksmond 'rozevelders'.

Mar um op die hofstèj-minse terug te komme, die hadde vur 't vee en hun eige erappels mistal wel 'n peceel erges ien 't veld, en vur gres en hooi waren d'r veul op de polder aangeweze. Dor weidden ze dus en d'r wiere van grote stukke pecele gemak en as heel-gres pebliek verkoch. Naor zo'n verkoping kwamen dan hoofdzakelijk die hofstèj-minse um wientervoer vur de beeste te hebbe.

Eén dorvan was Jan de Graof. Ho, wach 's, die was ok nog spekreuker. Nog 'n ambach op de Plak. Die verkopinge wiere gehouwe deur notaoris Van Bunge.

Nou ha Jan de Graof het jaor d'r veur met 't mèje 'n nès ènde gevonde. Die hadde van de zeis al zôvul meegekrege, da ze mekkelijk te griep ware. En da dee Jan dus. En aj dan bedink da um die tied het ouwe spek al aorig gèèl begin te worde, was da 'n welkom extraatje.

Nou blief t'r op 'n durp weinig geheim, dus da van die ènde wis zo half Bemmél. En bij die helf hurde ok Van Bunge en die ha de jach op de polder. Toe Jan de Graof dus 'n peceel afmiende, riep tie: "Denk er om, Graven, de eenden zijn er dit jaar niet bij."

"Verrek," riep Jan terug, "ik doch da 'k ze allemol de nek umgedrejd ha en nou kwek t'r nog één."

Daan Meurs

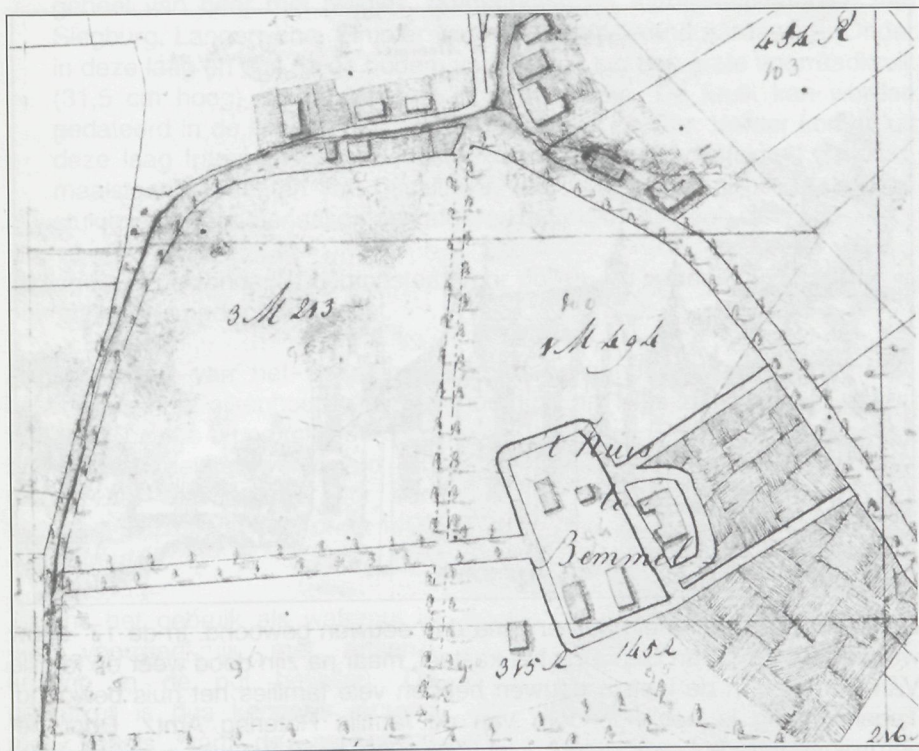
Een middeleeuwse waterput op de Warmoeshof

Jaarlijks vinden er in Bommel en omgeving veel bouwactiviteiten plaats. Dat daarbij voorafgaand aan realisatie archeologisch (voor-)onderzoek wordt uitgevoerd, is tegenwoordig standaard. Toch stuit men soms geheel onverwacht nog wel op iets bijzonders. Zo ook in het najaar van 2001 toen bij het ontgraven van de bouwput voor drie onderkelderde appartementencomplexen op de Warmoeshof plotseling een vondst werd gedaan die later een middeleeuwse waterput bleek te zijn met een bijzondere inhoud. Vorig jaar zomer kwam het rapport gereed over het archeologisch onderzoek, dat werd uitgevoerd door Synthegra Archeologie, Zelhem. De nu volgende bijdrage is een verkorte weergave van de inhoud van het onderzoeksrapport (*Fokma, Van der Kuijl e.a., Rapportage Archeologische Begeleiding – Middeleeuwse Waterput Hoek Loostraat / Herckenrathweg te Bommel, juni 2002*); beide foto's zijn beschikbaar gesteld door Synthegra Archeologie, waarvoor dank.

Bij het ontgraven van de bouwput in de driehoek Loostraat - Herckenrathweg - De Plak werd in oktober 2001 een ingegraven wijnvat aangetroffen dat eerst als waterput dienst had gedaan en later als beerput was gebruikt. Dit kon uit de vondsten van de putvulling, die grotendeels uit beer (mest) bestond,

worden afgeleid. Omdat de tonput niet ter plekke gehandhaafd kon blijven, is besloten de vondst op te graven. Doel van het onderzoek was om meer te weten te komen van de bewoningsgeschiedenis van de huidige Warmoeshof en te bezien of de waterput mogelijk deel uitmaakte van het laat-middeleeuwse 'Huize Bemmél'. Het onderzoek richtte zich voorts op de vulling van de tonput om zo een beeld te vormen van de gebruikers, hun sociale status, nijverheid en consumptiepatroon.

Op dit detail van een verpondingskaart uit 1810 ligt het gebied van de huidige Warmoeshof in de driehoek ten noorden van het huis en de tuinen van 't Huys te Bemmél'. We zien van rechtsonder naar middenboven de Loostraat lopen, die overgaat in het Vossenhol en dan op de tekening naar linksonder afbuigt.

Uit kadastrale kaarten blijkt dat het gebied waar de waterput is gevonden ooit tot de gronden van 'Huize Bemmél' heeft behoord. Nog in de 19e-eeuw is het terrein onbebouwd en het ziet er naar uit dat de put in of nabij een kruidentuin van het kasteel heeft gelegen. Tijdens de bouwbegeleiding is vastgesteld dat op de locatie tuin- of akkerbouw heeft plaatsgevonden. Er had zich een circa 60 cm dikke bouwvoor ontwikkeld waarin aan de onderkant nog ploegsporen herkenbaar waren.

Het kasteel dat we nu als 'Huize Bemmell' kennen, wordt voor het eerst genoemd in 1354. In dat jaar werd het gedeeltelijk verwoest door Eduard van Gelre tijdens een conflict met zijn broer Reinald III. In 1405 kwam het blijkbaar herstelde slot in handen van Gerard van Doornik. Tien jaar later werd het opgedragen aan de hertog van Gelre. In 1437 ontving Steven van Doornik het 'huys to Bemmell' in leen van de hertog. In 1481 nam Goossen van Bemmell zijn intrek in het kasteel.

De familie Van Bemmell heeft er bijna drie eeuwen gewoond. In de 17^e-eeuw woonde Barthold van Gendt op het kasteel, maar na zijn dood weer de familie Van Bemmell. In de laatste eeuwen hebben vele families het huis bewoond. Tegenwoordig is het eigendom van de familie Ratering Arntz. Door het verdwijnen van de brede gracht, kort vóór 1900, heeft het huis nu wat minder het karakter van een kasteel. Op een illustratie uit 1742 is de gracht nog zichtbaar.

Terug naar de put; het restant van de top zat op 2,80m onder het maaiveld, de bodem die in het onderliggende zandpakket was ingegraven, bevond zich op 4,30m onder het maaiveld. Hoeveel hergebruikte vaten tot de oorspronkelijke putconstructie hebben behoord, was niet meer te achterhalen.

De vulling van de put was opgebouwd uit drie lagen:

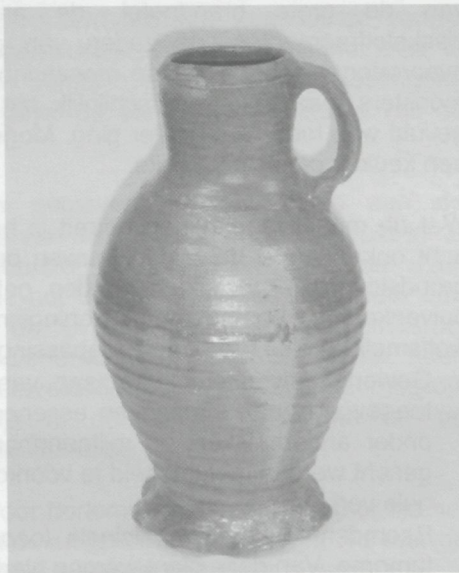
1. De bovenste laag in de ton (40 tot 60 cm dik) bestond uit een bruine vette beerlaag met iets puin, scherven steengoed uit Siegburg en Langerwehe (Duitsland) en enkele botresten.

2. De middelste laag in de ton (circa 17 cm dik) bestond uit een vette lichte mestlaag met een puinconcentratie in het midden. De laag is schuin weggezakt, waarschijnlijk door de puinconcentratie in het midden. Verder zijn in deze laag tufsteen, delen van maalstenen van basaltlava, een onherkenbaar stukje ijzer, botmateriaal en aardewerkscherven van Siegburg, Langerwehe en Elmpeter waar aangetroffen.
3. De onderste laag in de ton (circa 30 cm dik) bestond uit een homogeen geheel van beer met twijgjes, botmateriaal en aardewerkscherven van Siegburg, Langerwehe, Elmpeter waar en roodbakkend aardewerk. Onder in deze laag en dus op de bodem van de put, lag een grote voorraadkruik (31,5 cm hoog) die is gemaakt in Langerwehe. De kruik kan worden gedateerd in de tweede helft van de 14^e-eeuw na Chr. Verder komen uit deze laag fragmenten van kloostermoppen, grote brokstukken tufsteen, maalsteenfragmenten van basaltlava, een afgebroken slijpsteentje, een stukje leer, botmateriaal en een afgeronde veldkei van een erfverharding.

De lagen zijn afzonderlijk bemonsterd voor pollen- en zadenanalyse. Ook het botmateriaal is nader onderzocht.

Aan de hand van het onderzoek kan de volgende 'levensloop' worden beschreven. Het eikenhouten wijnvat moet kort na 1395 zijn gemaakt. Nadat het als wijnvat is afgedankt, werd de bodem en deksel verwijderd en diende het als zijwand voor een waterput. Dit zal kort voor of na 1400 zijn gebeurd.

Tijdens het gebruik als waterput is een voorraadkruik met artsenijkruiden in de put gevallen. De gebruiker is dus kennelijk iemand met kennis van de medicinale werking van geneeskrachtige planten geweest, een dokter, kloosterling of zuster o.i.d. Vermoedelijk iemand die geletterd was, een zeldzaamheid in die tijd. Lezen en schrijven was voornamelijk voorbehouden aan de clerus, de adel en gegoede burgerij.

Toen het water uit de put niet meer geschikt was als drinkwater, werd het als waterput afgedankt. Het oorspronkelijke wijnvat kreeg hierna een derde bestemming: het diende nu als beerput. Getuige de datering van de lagen in

de put aan de hand van het begeleidend vondstmateriaal, heeft de put maar zeer kort als beerput dienst gedaan.

Uit het archeobotanisch onderzoek is het volgende 'beeld' van de locatie te herleiden. De natuurlijke omgeving ten tijde van het gebruik van de put kan hebben bestaan uit droge stukken grond met ruigten en struwelen met onder andere gevlekte scheerling, vlierbesstruiken en veel grote brandnetel, eventueel niet in cultuur gebracht grasland en natte plekken (weilandsloten wellicht) met wat oever- en watervegetatie.

Aangenomen mag worden dat de voornaamste bestaansmiddelen van de toenmalige bewoners akker- en tuinbouw en veeteelt waren. De aantallen zaden van akker- en moestuinkruiden zijn groter dan die van de weilandvegetatie, waaruit geconcludeerd mag worden dat de nadruk op akker- en tuinbouw lag. Uit de dateringen van het gevonden aardewerk blijkt dat de put ruim 50 jaar in gebruik is geweest. De maaltijden van de bewoners kunnen bestaan hebben uit vlees (varken, rund en kip), gerst, groenten zoals veldsla aangevuld met tuinkruiden en mosterd. Als fruit kunnen appel en vlierbes gegeten zijn.

Een apart geval vormt de inhoud van de kruik. Het ontbreken van de zaadjes van de grote brandnetel, de aanwezigheid van amfibiebotjes en vis skeletfragmenten, de zaden van gewone en getande veldsla en de oververtegenwoordiging van moestuinonkruiden ten opzichte van de andere monsters maakt het waarschijnlijk dat de Langerwehe kruik al gedeeltelijk gevuld was toen hij te water ging. Mogelijk heeft deze kruik dienst gedaan in een keuken of iets dergelijks.

Wat de moestuinonkruiden betreft is het vermeldenswaardig dat vijf van de acht onkruiden in de Middeleeuwen ook in cultuur werden gebracht en als grondstof voor medicijnen werden gebruikt. Het gaat daarbij om gewone duivenkervel, beemdkroon, koninginnenkruid, slaapbol en kruisbladige wolfsmelk. Welke medicinale toepassingen kenden deze moestuin-onkruiden?

- Gewone duivenkervel: het sap van de bladeren werd gedestilleerd en toegevoegd aan siropen en essences die voorgeschreven werden tegen onder andere lever- en miltaandoeningen, geelzucht en pest, terwijl ze geacht werden melaatsheid te voorkomen. Het was ook een grondstof voor gele verf.
- Beemdkroon: vond medicinale toepassing tegen scabiës, zwellingen en tumoren. Van deze plant werden hiertoe het kruid en de wortels gebruikt.
- Koninginnenkruid: hiervan werd een vochtafdrijvend middel gemaakt tegen algehele slechte dispositie.
- Slaapbol: de slaapbol werd al in de Romeinse tijd in cultuur gebracht vanwege de medicinale eigenschappen, onder andere als

verdovingsmiddel, maar ook om de eetbare vruchten en als sierplant. De zaden waren niet zo goed geconserveerd; het zijn wel duidelijk papaverzaden maar het verhaal is alleen relevant als het inderdaad om zaden van de slaapbol gaat.

- Kruisbladige wolfsmelk: ook wel springkruid genoemd omdat het een vochtafdrijvende werking heeft en in de Middeleeuwen een geliefde plant bij abortus was. De zaden werden wel eens gebruikt als vervanging voor kappertjes, hoewel dat gevaarlijk was omdat de plant in potentie giftig is. Uit de zaden werd en wordt een kleurloze, reukloze, giftige olie geëxtraheerd, bekend als euphorbia-olie. Deze olie is een heftig purgeermiddel met hevige irritatie van de darmslijmvliezen. In Frankrijk worden nog steeds 10-15 zaden gebruikt als sterk laxeermiddel. Het sap van de bladeren veroorzaakt bij aanraking met de huid blaren en kan zelfs huidhaar verwijderen.

Afsluitend kan worden geconcludeerd dat uit de analyse van de put met inhoud is gebleken dat we met een bijzondere vondst van doen hebben. Met name het archeobotanisch onderzoek heeft uitgewezen, dat de voorraadkruik op de bodem van de put als uniek in Nederland mag worden beschouwd. De vondst van deze primitieve 'medicijnkast' leert ons eens te meer dat de kennis van de middeleeuwse mens ten aanzien van de medicinale werking van geneeskrachtige planten in een vergevorderd stadium was. Of de vondst samenhang vertoont met het nabijgelegen adellijke huis is helaas niet meer te achterhalen. De zoölogische resten in combinatie met het vele steengoed aardewerk uit de put wijzen in ieder geval op een relatieve rijkdom van de gebruiker van de put.

Dat de put zo goed bewaard is gebleven, is te danken aan de bodemgesteldheid ter plekke. Het hout van de put is op 3 meter diepte in de rivierklei afgesloten geweest van zuurstof en daardoor in goede staat geconserveerd. Mede hierdoor was de put ook uitermate geschikt voor een uitgebreide analyse van zowel het dierlijk materiaal als het plantaardig materiaal in de vulling van de put. Dendrochronologisch onderzoek heeft uiteindelijk een datering van 1395 opgeleverd. Met deze vondst is het mogelijk gebleken om een uitgebreide inblik te nemen in het leven en de leefomstandigheden in laatmiddeleeuws Bemmelen.

In overleg met het provinciaal depot voor bodemvondsten zal te zijner tijd het vondstmateriaal in ons nieuwe onderkomen te bewonderen zijn. Nu rest de vraag: welke verrassingen staan ons in de toekomst nog meer te wachten?

Marc Kocken

De '62-er Zündapp van Martijn Janssen

Inleiding

Hij heet Martijn Janssen, is 21 jaar en heeft sinds een jaar of vijf een bijzondere liefhebberij: hij houdt van oldtimerbrommers. Niet zomaar van een willekeurig merk, maar Zündapps. De afspraak om daarover eens een stukje voor ons Kringblad te schrijven, maakten we afgelopen zomer.

We zaten op een mooie augustusdag toevallig naast elkaar op het muurtje bij Moos een lekker softijsje te eten. Al snel kwamen we in gesprek over de prachtige rode Zündapp waarmee hij was aan komen rijden. Martijn bleek er graag over te vertellen. Hij is er inmiddels wel aan gewend geraakt om aangesproken te worden, als hij ergens met zijn brommer verschijnt. De tijden veranderen. Had je 30 jaar geleden met een Zündapp door het dorp gereden, dan was dat zo normaal geweest dat niemand er van opgekeken zou hebben.

Het begin van een hobby

Bij Martijn was het plotseling komen opzetten. Hoewel hij al een jaar of zestien was, had hij nooit zo het idee gehad een brommer te willen. Totdat hij op een dag bij zijn vriend Bauke Scholten een Zündapp uit 1962 zag staan. Hij was meteen verkocht. Zoiets wilde hij ook! Er volgde een zoektocht die hem via de Zündappclub en advertentiekrantjes langs vele adressen voerde, tot in Zuid-Limburg toe. Hij wilde persé een '62-er en bekeek er verschillende, maar ze waren hem allemaal te duur.

Op aanraden van zijn ouders nam Martijn daarom voorlopig maar genoegen met een jongere. Het werd een rode Zündapp uit 1969, die hij, 17 jaar oud, van zijn ouders kreeg. Ze betaalden er f 800 voor. Nieuw zal deze f 1.200 hebben gekost. De afgelopen 5 jaar reed hij er dagelijks mee naar zijn werk, omstreeks 7.500 km per jaar, zonder noemenswaardige problemen. In de loop van de jaren heeft hij voldoende reserve-onderdelen vergaard om eventuele mankementen en slijtage te kunnen opvangen als dat nodig zou zijn.

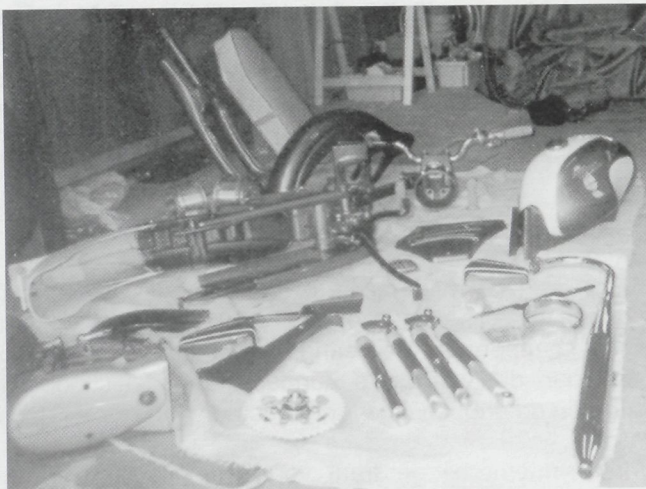
Een technische inslag

Martijn Janssen heeft een technische opleiding gevolgd. Hij werkt bij Dekkers Installatietechniek in Nijmegen en volgt daarnaast nog de cursus voor verwarmingsmonteur. Theorie en praktijk gaan op deze manier hand in hand.

Als het koude seizoen weer voorbij is, brengt hij menig avond door met zijn hobby. Hij vertelt dat als je een paar avonden in de week aan een brommer werkt, je al gauw anderhalf jaar bezig bent om er iets moois van te maken. Een velg weer als nieuw krijgen, kan gemakkelijk een week lang alle avonden in beslag nemen. Martijn is ook absoluut een perfectionist.

Om het vele sleutelwerk tot een goed einde te brengen heeft hij werkplaatsboeken gekopieerd en ook onderdelencatalogi en uitslagtekeningen aangeschaft. En hij heeft in de familie- en kennissenkring een aantal personen aan wie hij bij ingewikkelde problemen hulp kan vragen.

Een kijkje in de garage waar diverse onderdelen van de blauwe Zündapp uit 1962 liggen te wachten om gemonteerd te worden.

Naast het sleutelen is ook het bezoeken van beurzen een regelmatig terugkerende bezigheid. Daar haal je de benodigde onderdelen vandaan. De Zündappfabriek ging in 1984 failliet. De productie van enkele onderdelen zoals motorblokken met voetversnelling is overgenomen door een Chinees bedrijf. Maar Martijn betreft zijn onderdelen bij vaste adressen, handelaren die weten van zijn hobby en hem tippen. En hij koopt op beurzen, rommelmarkten en via kranten. Zo is hij een vaste klant op de speciale halfjaarlijkse Zündappbeurs in Wychen. Soms komt hij na een bezoek aan een beurs met een kofferbak vol spullen thuis. Een andere keer kan dat zijn zonder ook maar iets te hebben gevonden. De meeste voldoening geven de nauwelijks meer herkenbare, onooglijke onderdelen waar je voor niet al teveel geld aan kunt komen en die je dan vervolgens eigenhandig weer als nieuw maakt.

Dat is tegelijk ook zijn grote drijfveer: de uitdaging om iets wat er niet meer uitziet weer compleet en aan het werk te krijgen. "Als je de tank vult met benzine, de brommer start en er dan voor het eerst op wegrijdt: dat geeft zo'n enorme kick!"

Hulp

Zoals wel blijkt doet Martijn heel veel zelf. Voor sommige specialistische werkzaamheden heeft hij zijn adressen. Als er iets met het motorblok is, of met de elektrische installatie, dan valt hij graag terug op een collega-hobbyist, een gepensioneerde fietsenmaker. En ook aan het spuitwerk zal Martijn zich niet zelf wagen. Aan de kwaliteit daarvan stelt hij zeer hoge eisen. Toch heeft

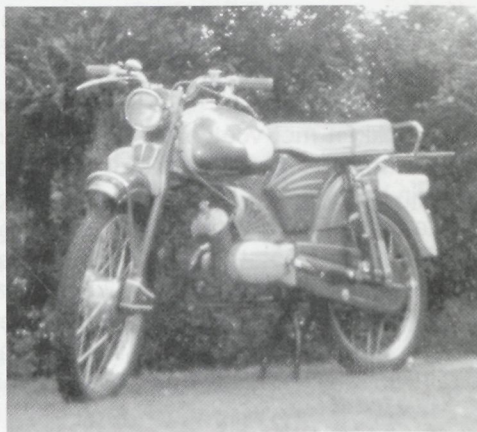
hij ook daar iemand voor gevonden. Hij moet wel voldoende tijd inbouwen om dit deel van het restauratieproces perfect te laten verlopen. Maar in de wetenschap dat het eindresultaat meer dan de moeite waard is, heeft Martijn het geduld om een half jaar doorlooptijd voor lief te nemen.

Aan het spuiten gaat zandstralen vooraf. Soms zijn onderdelen zoals spatborden zo slecht, dat ze eerst uitgestukt moeten worden. Dat moet dan weer met zorg gepuntlast worden, want anders zet het metaal teveel uit door de hitte. Ook dat werk doet de spuiter voor hem.

Een blauwe '62-er

Wat vindt iemand van 21 jaar nou zo bijzonder aan een Zündapp uit 1962? Bij Martijn kan het niet zijn, dat die voorkeur samenhangt met het feit dat hij vroeger op zo eentje heeft gereden. Hij begint allereerst over de bijzondere eigenschappen van de vering. De kantelvork bij het voorwiel veert toch veel beter dan die van latere Zündapps met telescopschokbrekers. En niet te vergeten de dubbel uitgevoerde achtervering, zowel lucht- als oliegedempt.

Verder noemt hij de fraai vormgegeven tank, de hoge kwaliteit van de afwerking met het speciale spuitwerk. De lijnen in het spuitwerk zijn echt veel mooier dan de opgeplakte strips van de latere versies. En dan is er nog de sierlijk gebogen vorm van het spatbord. Zoals over het geheel de vormgeving minder strak is dan bij latere types het geval is. En ook hier geldt dat de kwaliteit van de nieuwere uitvoeringen steeds iets minder goed is geworden.

De blauwe '62-er Zündapp van Martijn.

Zijn blauwe Zündapp uit 1962 kostte f 500. Daarvoor kreeg Martijn een brommer die door de eigenaar twintig jaar geleden uit elkaar was gehaald. De man had hem daarna niet meer in elkaar weten te zetten. In die twintig jaar waren wel allerlei onderdelen zoekgeraakt. Stukje bij beetje werden vervangende onderdelen aangeschaft: stuur, buddyseat, motorblok, etc.

Uiteindelijk besteedde Martijn er zo nog wel een aardig bedrag aan. En hij heeft er heel wat maanden aan moeten werken. Maar zijn blauwe '62-er Zündapp is dan ook een absoluut topstuk geworden.

Een grijze '63-er

In juli 2002 kocht Martijn een grijsgroene Zündapp uit 1963. Hij laat foto's zien, waarop duidelijk zichtbaar is dat ook aan deze brommer nog het nodige gedaan moest worden. De buddyseat is versleten, het spatbord op een aantal plaatsen doorgeroest en de schermen voor de benen niet meer te repareren. Hij betaalde er ongeveer f 950 voor. Nieuw heeft deze bromfiets ongeveer f 700 gekost. Het zal nog wel een tijdje duren voordat deze Zündapp weer als nieuw is. Maar dat dat er van gaat komen, is wel zeker!

Martijn met de grijze Zündapp uit 1963 waar in juli 2002 nog heel veel aan gedaan moest worden.

Niet alleen de brommer

Als je op een oldtimerbrommer rijdt, dan kun je eigenlijk ook niet voor de dag komen met een moderne integraalhelm. Daarom heeft Martijn zich een bijpassende pothelm aangeschaft, compleet met leren sluiting en oordoppen. Uiteraard is die helm voorzien van het Zündapplogo. Verder vindt hij het ook de kunst om van de brommer niet alleen zoveel mogelijk de originele onderdelen te hebben, maar ook de oorspronkelijke aankooppapieren, het garantiebewijs en de originele sleutel van het stuurslot.

Niet de enige

Martijn Janssen is niet de enige streekgenoot met een zwak voor oldtimerbrommers. Wie de komende maanden op de eerste zondag van de maand eens tegen 10 uur bij het 'Wapen van Bemmelen' gaat kijken, zal daar een rijtje van zo'n 30-40 brommers zien staan. Stuk voor stuk zien ze er uit om door een ringetje te halen. Zonder dat sprake is van een echt verenigingsverband heeft zich een groep brommerliefhebbers gevormd, die nog steeds groeit. Er zitten 'oude rotten' bij, maar ook een enkele 16-jarige. Over en weer praat men elkaar bij over problemen en successen. En verder

maken ze in de zomerperiode op iedere eerste zondag van de maand vanaf ongeveer half elf gezamenlijke ritten variërend van 75 tot 200 kilometer, afhankelijk van de gekozen bestemming. Daan Roelofs van het 'Wapen' heeft een stukje coördinatie op zich genomen, vandaar dat de groep hier verzamelt.

Een aantal deelnemers van de 'oldtimerclub' in 2002 verzameld voor 'De Kinkelenburg'. Martijn herkennen we hier aan zijn originele bromfietshelm.

Het gezelschap herbergt uiteenlopende types, maar men deelt de liefde voor de brommer. Een aantal berijders heeft de brommer 'kant-en-klaar' gekocht; anderen hebben deze zoals Martijn helemaal zelf 'opgebouwd'. Als de groep vertrekt, kleurt de Dorpsstraat even blauw van de uitlaatgassen. Het is opvallend dat het alleen mannen zijn. Vrouwen doen hier niet mee, ook niet als passagier. De Bemmelse groep heeft de reputatie de gaskraan ver open te draaien. Martijn hoort bij de gematigde rijders, met een gemiddeld tempo van 45 km per uur. De 'jongens' die liever 65 km per uur rijden, blijken onderweg regelmatig halt te houden om de anderen weer te laten aansluiten. Volgens Martijn is de verhouding 'snel'- 'gematigd' in de groep ongeveer fifty-fifty.

Een hoogtepunt op de activiteitenkalender van de groep is het weekenduitje. Dan gaat de groep wat verder van huis en blijft men op de bestemming overnachten. Martijn neemt dan zijn rode brommer uit 1969 mee, omdat daaraan het meest gemakkelijk iets te vervangen is. Overigens gaat bij die gelegenheid ook een 'bezemwagen' met het gezelschap mee.

Een ander vast punt op de agenda is de jaarlijkse 'zuigeravond' in het 'Wapen'. Er is eten en drinken, muziek en gezelligheid. In de zaal met feestvierders staan ook de brommers prominent opgesteld. Een enkeling rijdt er na afloop nog op naar huis, maar Martijn haalt zijn brommer dan toch liever de andere dag op.

Een ongeluk

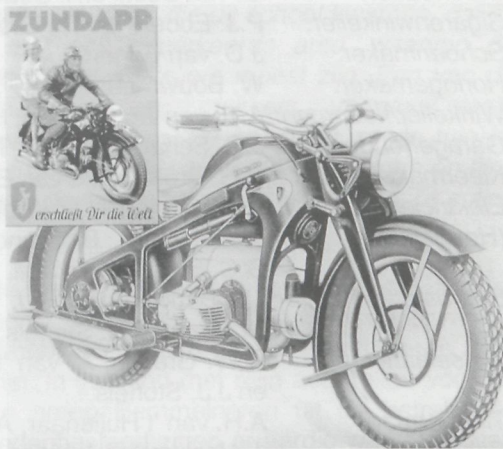
Martijn besteedt veel tijd en geld aan zijn brommers. Hij trekt veel bekijks en vindt dat ook leuk. Toch heeft hij ze niet alleen voor de show. Zijn rode '69-er gebruikt hij dag-in, dag-uit om mee naar zijn werk te rijden. Hij zorgt er voor dat alles goed in het vet zit om te voorkomen dat de pekel snel vat krijgt op het chroom. En hij heeft voldoende reserve-onderdelen klaar liggen om deze Zündapp ook aan het rijden te houden.

Dat er aan dat rijden risico's zitten heeft Martijn wel aan den lijve ondervonden. Zo had hij op de Energieweg in Nijmegen al eens een aanrijding met een fietser. Zelf bracht hij het er goed af, maar het frame van zijn brommer was zo krom, dat vervangen noodzakelijk was. En de koplamp en de voorvork moesten ook vernieuwd worden. Hoe Martijn tegen dit soort dingen aankijkt, blijkt goed als hij vertelt over een schuiver die hij enige tijd terug maakte: "Gelukkig lag ik eronder en mankeerde de brommer niks!".....

Hoe verder

Martijn heeft inmiddels diverse Zündapps weer als nieuw gemaakt. En daar gaat hij voorlopig nog wel even mee door. Aan verkopen denkt hij niet. Als je hem vraagt wat er nog meer op zijn verlanglijstje staat, dan heeft hij zijn antwoord al klaar: een KS 600, een motorfiets, van Zündapp uiteraard. Eerst nog even het motorrijbewijs halen. En dan nog een jaar of twee....

De KS 600-motorfiets van Zündapp.

Het is prachtig om te zien wat het enthousiasme van Martijn tot nu toe toe heeft opgeleverd. Hoe hij er in slaagt een stukje nostalgie aan het rijden te houden. Het zal hem nog heel wat bewonderende en ook wel jaloerse blikken opleveren, vooral van voormalige bromfietzers....

Gerard Sommers

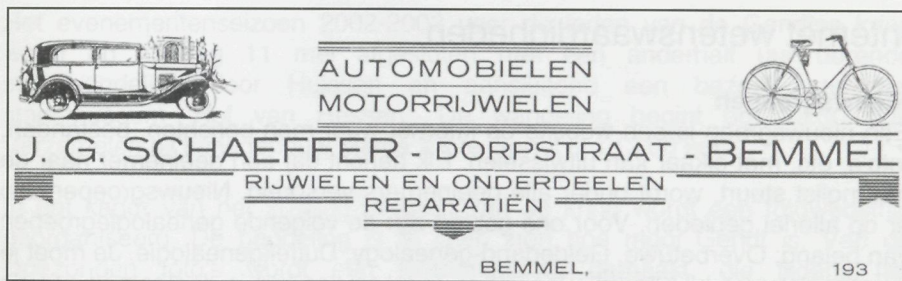
Oud archiefmateriaal

In de gemeentelijke rekeningen komen we regelmatig betalingen tegen aan diverse winkeliers en ambachtslieden, die materialen of diensten aan de gemeente hebben geleverd. In deze bijdrage hebben we ze vanuit de administratie over de jaren 1936 en 1937 eens op een rijtje gezet. Het is natuurlijk goed mogelijk, dat er meer middenstanders waren dan die aan de gemeente leverden. Maar het lijkt er toch op, dat de gemeente zoveel mogelijk de aan te schaffen materialen of de benodigde diensten gelijkmatig over de winkeliers en ambachtslieden verdeelde.

Soms hadden middenstanders in het briefhoofd van hun rekeningen een hele lijst staan van wat ze allemaal te bieden hadden. Zo stond bijvoorbeeld boven de rekeningen van Steenhof: *Landbouwwerktuigen, machinerieën, auto's, motoren, rijwielen, hoefsmid*. Omdat oudere Bemmelnaren spreken over 'de smederij van Steenhof', hebben we hem gerangschikt onder hoefsmid. Van de cafés, die genoemd zijn, ging het om het gebruik van zaalruimte. Soms wordt eenvoudig de aanduiding 'winkelier' of 'koopman' gebruikt.

We hebben ons bij de onderstaande opsomming beperkt tot winkeliers en ambachtslieden in de dorpen Bemmel, Haalderen en Ressen.

<i>Caféhouder:</i>	G. van Beek, J.H. Bouwman en W.J. Lindsen.
<i>Sigarenwinkelier:</i>	P.J. Ebbers en Th. Graven.
<i>Schoenmaker:</i>	J.D. van Engen.
<i>Horlogemaker:</i>	W. Bouwman.
<i>Winkelier/koopman:</i>	A.H. van Appeldoorn, H. van Dijk en W. Peelen.
<i>Garagehouder:</i>	J.G. Schaeffer, G.Th. Tap en P.H. Visser.
<i>Kleermaker:</i>	H.G. Bruins, J.A. van Engen en Th. Spanbroek.
<i>Elektricien:</i>	D. Peters en W.P. Wieland.
<i>(Hoef)smid:</i>	J. Berndsen, B. Francissen, H. Reijmers, J.A. Selman, G.C. Steenhof en J.M. Visser.
<i>Brandstoffenhandel:</i>	W. Bouwman, H.P.J. van Bremen, J. Rijcken, P.S. van Rossum en H. Stoffels.
<i>Metselaar:</i>	G.W. Graven, A. van 't Hullenaar, Th.J. Mom, Th. Peren en J.J. Stoffels.
<i>Timmerman:</i>	A.H. van 't Hullenaar, A.W. Koenders en J.A. Verweijen.
<i>Schilder:</i>	J. Heshusius, J. Knipscheer, B.P. Peren, A.J. Wannet en J.Th. Wannet.
<i>Loodgieter:</i>	D.N. Geurts en D. Hendriks.
<i>Vrachtrijder:</i>	P.S. van Rossum en H. Schaeffer.
<i>Verzekeringsagent:</i>	H. Janssen, J.W. Lamers en T. van Wijk.
<i>Boomkweker:</i>	Th. van Huet.

Ook de facturen van Schaeffer hadden een fraai briefhoofd.

Van de namen van de winkeliers, die in de dertiger jaren in de gemeentelijke stukken genoemd werden, komen we er tegenwoordig nog maar enkele tegen. Anderen hebben hun plaats ingenomen. Door ze allemaal nog eens te noteren in een artikel zoals dit, krijgen we een aardig beeld van het verloop over een bepaalde periode. En we voorkomen dat degenen die verdwenen zijn ook vergeten worden.

Joop Verburg

Die jeugd van tegenwoordig

Het volgende stukje kwam ik onlangs in de krant tegen:

Maandag meenden enkele Bemmelse jongens, die uit school kwamen, dat zij wel eens konden gaan spelen met een geparkeerde auto, waarvan de eigenaar in de Dorpsstraat bij een aantal winkeliers moest zijn. Een van de jongens ging achter het stuur zitten, zijn baldadige makkers namen ook plaats in de auto en anderen gingen aan het duwen. En zo reden ze de tuin bij Liduina in, totdat de auto tenslotte tegen een boom tot stilstand kwam en flink beschadigd werd. Gelukkig had men de jongens meteen te pakken. Ze zullen hun gerechte straf niet ontlopen.

Als je zoiets leest, dan is de eerste reactie: wat moet er toch van die jongelui terechtkomen. Maar toen ik nog eens goed keek, zag ik dat het de krant van 10 maart 1939 was. En als die jongens toen een jaar of twaalf waren, dan moeten ze nu ongeveer 75 jaar zijn. In verband met mijn activiteiten voor de kring ken ik inmiddels een flinke groep Bemmelnaren uit de betreffende leeftijdscategorie. En ook in ons ledenbestand zitten er aardig wat. Maar van geen van die heren kan ik me voorstellen dat ze vroeger ooit zoiets zouden hebben gedaan. Ik heb ze er ook nooit over horen vertellen.

Het zal wel niet waar zijn.

Gerard Sommers

Internet wetenswaardigheden

Nieuwsgroepen

Een nieuwsgroep is een website op internet waar men berichten, bestanden, foto's, etc. met elkaar kan uitwisselen. Elk bericht dat een deelnemer naar de mailinglist stuurt, wordt onder alle deelnemers verspreid. Nieuwsgroepen zijn er op allerlei gebieden. Voor ons gebied zijn de volgende genealogiegroepen van belang: Overbetuwe, Gelderland-genealogy, Duffeltgenealogie. Je moet je eerst registreren bij <http://groups.yahoo.com/> en dan kun je deelnemen aan de groep die je wilt. De Duffeltgenealogiegroep is heel actief, de Overbetuwe-groep nog niet, maar dat kan komen als u ook meedoet. De website is in het Engels, de berichten zijn gewoon in het Nederlands.

Geschiedkundige gebeurtenissen Nederland

Op deze website vindt u informatie over de geschiedenis en de genealogie van het huis van Oranje-Nassau en over de geschiedenis van Nederland en België. Via de index kom je snel bij veldslagen, uitvindingen en de belangrijkste personen uit onze geschiedenis. Maar je kunt de website ook chronologisch doorlopen. Kijk op: <http://members.home.nl/pushkar>

Een andere website over geschiedenis is Kleioscoop. Deze website bevat een historisch naslagwerk en is bedoeld als een eerste oriëntatie op het chronologisch verloop van de geschiedenis. Je kunt het zien als een geheugensteuntje: "Hoe was het ook al weer?"

Kijk op: <http://kleioscoop.digischool.nl/pagina%20nieuw.htm>

Agenda

Algemene ledenvergadering, thema-avond en uitreiking Kringprijs

Op dinsdag 20 mei a.s. zal wederom de jaarlijkse algemene ledenvergadering plaatsvinden. Aansluitend wordt een thema-avond gehouden en zal de jaarlijkse Kringprijs worden uitgereikt. Leden ontvangen bij dit Kringblad een uitnodiging met een agenda, verkorte jaarrekening 2002 en begroting 2003. Afschriften van het uitgebreide jaarverslag over 2002 en van de uitgebreide begroting voor 2003 liggen bij het secretariaat ter inzage. Dit geldt eveneens voor de notulen van de vorige algemene ledenvergadering. Op verzoek kan eventueel een afschrift worden toegezonden.

Historische Kring Gente

De website van de Historische Kring Gente is verhuisd! Het nieuwe internetadres van onze burens is: www.historischekringgente.nl

Het evenementenseizoen 2002-2003 voor de leden van de Gendtse kring wordt op zondag 11 mei afgesloten met een anderhalf uur durende stadswandeling door Huissen en aansluitend een bezoek aan het stadsmuseum 'Hof van Hessen'. De wandeling begint om 13.30 uur. Verzamelen bij kringgebouw Marca XX te Gendt om 13.00 uur.

In het kader van het 20-jarig bestaan van de kring wordt een fotowedstrijd georganiseerd. De bedoeling is te laten zien hoe mooi Gendt is. Van de ingezonden foto's wordt een tentoonstelling gemaakt, die tijdens het kersenfeest van eind juni te zien zal zijn. Dan worden tevens de winnende foto's bekend gemaakt. Ook oude foto's kunnen meedingen. Inlevering tot uiterlijk 1 juni 2003 bij een van de bestuursleden, of tijdens de openingsuren van de kring op maandagavond van 20.00 tot 22.00 uur en op woensdagmorgen van 9.30 tot 12.00 uur aan de Markt 20 te Gendt. Foto's dienen in een envelop te worden aangeleverd, met daarop naam en adres van de deelnemer, alsmede een omschrijving van het onderwerp. Voor jongeren beneden de 18 jaar geldt een aparte beoordeling.

Open monumentendagen

Op zaterdag 13 en zondag 14 september zullen er weer diverse activiteiten worden georganiseerd in het kader van de jaarlijkse Open monumentendagen. Dit jaar is het jaar van de boerderij. Aan de precieze invulling van het programma in Bemmelen, Haalderen en Ressen wordt momenteel nog gewerkt. Wij adviseren u hiervoor eind augustus-begin september de plaatselijke dag- en weekbladen in de gaten te houden.

Boeken

De laatste dagen van een Boerenrepubliek: Polderdistrict Betuwe – Vijfentwintig jaar werk en strijd.

Rudie van Meurs kreeg in de zomer van 2001 van het Polderdistrict Betuwe het verzoek een boek te schrijven over de laatste 25 jaar van dit polderdistrict nu dat met vier andere organisaties opging in het nieuwe Waterschap Rivierenland. De publicatie geeft aan hoe het Polderdistrict Betuwe - het waterschap in de Betuwe - de afgelopen jaren zijn taken heeft uitgevoerd. In dijk- en waterbeheer is steeds weer gezocht naar nieuwe oplossingen. Het boek is geschreven aan de hand van getuigenissen van degenen die zich de afgelopen vijfentwintig jaar intensief met het water in de Betuwe hebben beziggehouden. De bijna 200 pagina's tellende uitgave verscheen eind 2002 bij Uitgeverij Matrijs te Utrecht (ISBN-90 5345 219 2) en is verkrijgbaar in de plaatselijke boekhandel. De prijs bedraagt € 19,95.

Advertenties 1928

H. G. BRUINS - Oude Kerkhof - Bommel

DAMES- en HEERENKLEERMAKERIJ

Speciaal adres voor Priesterkleeding

Handel in:

MANUFACTUREN, GAREN, BAND, enz.

BELEEFD AANBEVELEND

MANUFACTUURHANDEL „HET ANKER”

Dorpstraat - Bommel

Speciaal adres voor prima **Kousen - Sokken - Pullovers - Truien**
Wollen Vesten - Jumpers - Garen - Band - Sajet - Wol enz. enz.

Tricot- en gebreide Goederen - Heerenconfectie

Werkmansgoederen - Lingerieën en gebreide Goederen - Corsetten
en Schorten.

TH. G. BOUWMAN

TH. SPANBROEK

tegenover de R.-K. Kerk te Bommel

Heeren-Kleermakerij
en Handel in Manufacturen

TH. MEIJER - HAALDEREN

Heerenkleeding naar Maat

met en zonder bijlevering van stoffen

Accurate afwerking — Billijke prijzen

Historische Kring Bemmell

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bemmell.

Bankrekening: Rabobank Bemmell 10.57.26.443

Internetadres: <http://go.to/historischekringbemmell>

Samenstelling bestuur:

Tel: (0481-)

Drs. M.H.J.M. Kocken
(voorzitter/archeologie)

Franciscusstraat 14,
6681 VT Bemmell.

465522

J. Verburg
(secretaris)

Teselaar 61,
6681 BE Bemmell.

461603

G.J. Sommers
(penningmeester)

De Houtakker 1,
6681 CW Bemmell.

464933

M.J.P. Janssen-v.Gelder
(documentatie)

Dorpsstraat 8,
6681 BN Bemmell.

464349

A.B.P.M. Stuart
(genealogie)

Bakershoeve 106,
7326 DM Apeldoorn.

055-5410637

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers, Adri Stuart en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bemmell:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt € 11,50 per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen € 4,50. Cadeaubonnen waarmee u familie, vrienden of bekenden een jaarlidmaatschap kunt schenken, zijn verkrijgbaar bij de secretaris.

